

ความหลากหลายของกลุ่มผู้ย้ายถิ่นในประเทศไทย: มุมมองทางประชากรและสังคม

ป๋องปอนด์ รักอำนวยกิจ* ศิริพงศ์ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา**

รับวันที่ 30 ตุลาคม 2561
ส่งแก้ไขวันที่ 11 มกราคม 2562
ตอบรับตีพิมพ์วันที่ 20 มีนาคม 2562

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่องนี้เป็นการศึกษาเชิงปริมาณโดยใช้ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจสถานการณ์การย้ายถิ่นของคนไทยในปี พ.ศ. 2559 ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงการการเปลี่ยนแปลงทางประชากรและความอยู่ดีมีสุขในบริบทสังคมสูงวัย โดยวิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำหรับกลุ่มตัวอย่างคือผู้ย้ายถิ่นจำนวน 2,631 กลุ่มตัวอย่าง ทั้งนี้ผู้วิจัยได้จำแนกความหลากหลายกลุ่มผู้ย้ายถิ่นในประเทศไทยได้เป็น 4 กลุ่มใหญ่ ได้แก่ กลุ่มผู้ย้ายถิ่นที่มุ่งเน้นเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส กลุ่มผู้ย้ายถิ่นจากกรุงเทพฯ กลุ่มผู้ย้ายถิ่นที่มุ่งเน้นเหตุผลด้านความก้าวหน้าในชีวิต และกลุ่มผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลโดยพบว่า กลุ่มผู้ย้ายถิ่นที่มุ่งเน้นเหตุผลด้านความก้าวหน้าในชีวิตเป็นกลุ่มผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่ของประเทศ ซึ่งสามารถอธิบายด้วยความต้องการเปลี่ยนสถานภาพทางเศรษฐกิจสังคมหรือการเลื่อนชั้นทางสังคมภายใต้บริบทความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่ของประเทศไทย

คำสำคัญ: การย้ายถิ่น, การวิเคราะห์การสมนัยแบบพหุ, การเปลี่ยนสถานภาพทางเศรษฐกิจสังคม, การเลื่อนชั้นทางสังคม, ความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่

* ศาสตราจารย์ วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถนนพญาไท แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330 - Email: pungpond.r@yahoo.com

** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถนนพญาไท แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330 - Email: siripong.spa@gmail.com

The Diversity of Migrant Groups in Thailand: Population and Social Perspectives

Pungpond Rukumnuaykit* Siripong Palakawong-na-ayudhya**

Received 30 October 2018

Revised 11 January 2019

Accepted 20 March 2019

Abstract

This research is a quantitative research based on data from the survey of the migration situation of Thais in 2016 as part of the project on demographic change and well-being in the context of the ageing society, by College of Population Studies, Chulalongkorn University. For the sample, 2,631 migrants were sampled at the household level by multi-stage random sampling. In this study, we distinguish the diversity of migrant groups in Thailand as 4 major groups: migrants focusing on reason about family and nuptiality, migrants from Bangkok, migrants focusing on the advancement of life, and seasonal migrants. It is found that the migrants who focus on the advancement of life are the majority of migrants in the country. This can be explained by the need of socio-economic mobility or social mobility under the context of spatial inequality.

Keywords: Migration, Multiple Correspondence Analysis, Socio-Economic Mobility, Social Mobility, Spatial Inequality

* Professor of Demography, College of Population Studies, Chulalongkorn University, Phayathai Road, Wangmai, Pathumwan, Bangkok 10330 - Email: pungpond.r@yahoo.com.

** Assistant professor of Sociology, Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University, Phayathai Road, Wangmai, Pathumwan, Bangkok 10330 - Email: siripong.spa@gmail.com.

1) ที่มา (Background)

การย้ายถิ่น (Migration) เป็นปรากฏการณ์อย่างหนึ่งทั้งในทางประชากรและสังคม ซึ่งมีลักษณะเป็นการเคลื่อนย้ายของคนจากพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งไปสู่อีกพื้นที่หนึ่ง และสามารถเป็นได้ทั้งสาเหตุและผลลัพธ์ของการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในทางประชากร ได้แก่ ขนาดและการกระจายตัวของประชากรอันเนื่องมาจากการย้ายถิ่นมาและ/หรือไปยังพื้นที่ต่าง ๆ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอายุและเพศหรือลักษณะต่าง ๆ ทางประชากร อาทิ สถานภาพสมรส การศึกษา ฯลฯ ซึ่งเป็นลักษณะส่วนบุคคลที่เคลื่อนย้ายติดตัวผู้ย้ายถิ่น ดังนั้นเมื่อมีการย้ายถิ่นเกิดขึ้น ลักษณะส่วนบุคคลเหล่านี้จึงอาจทำให้โครงสร้างทางประชากรในด้านต่าง ๆ แปรผันไปตามขนาดประชากรที่เพิ่มหรือลดจากการย้ายถิ่นทั้งในพื้นที่ต้นทางและปลายทาง ตลอดจนผลกระทบต่อด้านภาวะเจริญพันธุ์ ความเจ็บป่วยและการตาย เช่น โอกาสการมีบุตรของสตรีวัยเจริญพันธุ์ซึ่งอยู่ในช่วงวัยแรงงานเมื่อไปทำงานในต่างแดน การเป็นพาหะโรคระบาด การใช้ชีวิตในต่างแดนในช่วงบั้นปลายชีวิต ฯลฯ (Lipton, 1980; Goldstein & Goldstein, 1981; เพ็ญพร วีระสวัสดิ์, 2540; ปราโมทย์ ประสาทกุล, 2543)

ในขณะที่เดียวกันปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ก็สามารถมีความเกี่ยวพันกับการย้ายถิ่นทั้งในเชิงสาเหตุและผลกระทบได้เช่นกัน เช่น สภาพเศรษฐกิจเชิงเปรียบเทียบของพื้นที่ต้นทางและปลายทางที่อาจเป็นปัจจัยผลักดันและปัจจัยดึงดูดต่อการย้ายถิ่น ผลประโยชน์จากการเป็นพื้นที่ปลายทางในเชิงผลิตภาพและมูลค่าทางเศรษฐกิจที่ได้รับจากผู้ย้ายถิ่น การเคลื่อนย้ายไปตั้งรกรากหรือหาที่ทำกินในพื้นที่ที่มีสิ่งแวดล้อมที่พึงปรารถนาหรือเอื้ออำนวยต่อการย้ายถิ่น เช่น การมีเครือข่ายผู้ที่มีสัญชาติเดียวกันได้ย้ายถิ่นไปก่อนหน้าในพื้นที่ปลายทาง ฯลฯ การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมหรือความหลากหลายทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ในพื้นที่ปลายทางอันเกิดจากการย้ายถิ่น นโยบายของรัฐที่มีต่อผู้ย้ายถิ่นเข้า ปัญหาที่เกิดขึ้นตามมาจากการมีผู้ย้ายถิ่นเข้าจำนวนมาก อาทิ ความขัดแย้ง/อคติทางชาติพันธุ์ การไร้สัญชาติของผู้ย้ายถิ่น ฯลฯ (Pholphirul & Rukumnuaykit, 2010; Bryant & Rukumnuaykit, 2013; พัทยา เรือนแก้ว, 2559; สุภางค์ จันทวานิช, 2559)

จากความเกี่ยวพันระหว่างการย้ายถิ่นกับปรากฏการณ์อื่นๆ ทั้งในมิติทางประชากรและสังคมดังที่ได้ยกตัวอย่างไว้ในข้างต้น จึงเห็นได้ว่าการศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับการย้ายถิ่นอย่างเต็มรูปแบบหรือครอบคลุมถึงปรากฏการณ์อื่นๆ จึงจำเป็นต้องใช้ระยะเวลาในการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องเป็นจำนวนมาก ในขณะที่เดียวกันการกำหนดนิยามหรือขอบเขตของการย้ายถิ่นก็มีมาตรฐานที่แตกต่างกันไปในแต่ละงานศึกษาด้านการย้ายถิ่น เช่น การกำหนดเกณฑ์ด้านระยะเวลาว่ามีการเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยเป็นเวลายาวนานเท่าใดจึงจะถือว่ามี การย้ายถิ่นเกิดขึ้น การกำหนดเกณฑ์ด้านพื้นที่ว่าต้องเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยในระยะทางไกลหรือไกลมากเพียงใดจากที่อยู่เดิมจึงจะเข้าข่ายว่าเป็นการย้ายถิ่น ฯลฯ (ปราโมทย์ ประสาทกุล, 2543) จึงส่งผลให้งานศึกษาเกี่ยวกับการย้ายถิ่นจึงมีขอบเขตการศึกษาที่หลากหลายและมีวิธีการวิจัยแตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์การวิจัย

สำหรับการสำรวจสถานการณ์ผู้ย้ายถิ่นถือได้ว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของการวิจัยเพื่อนำมาใช้ศึกษาภาพรวมเกี่ยวกับปริมาณและข้อมูลพื้นฐานของผู้ย้ายถิ่น เช่น ภูมิหลังทางประชากรและสังคม พื้นที่ต้นทางหรือปลายทางของการย้ายถิ่น เหตุผลการย้ายถิ่น ฯลฯ อย่างไรก็ตามจากพิจารณารายงานผลการสำรวจสถานการณ์ผู้ย้ายถิ่นในประเทศไทยในอดีตที่ผ่านมาซึ่งมีสำนักงานสถิติแห่งชาติเป็นผู้รับผิดชอบ ผู้วิจัยยังไม่พบว่ามีการนำข้อมูลพื้นฐานของผู้ย้ายถิ่นในระดับชาติมาพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่าง ๆ และเชื่อมโยงกับการวิเคราะห์เชิงวิชาการอย่างลึกซึ้งแต่ประการใด กล่าวอีกนัยคือผลการสำรวจสถานการณ์การย้ายถิ่นของประเทศไทยในอดีตที่ผ่านมามีลักษณะเป็นเพียงข้อค้นพบมากกว่าองค์ความรู้

ดังนั้นในการศึกษารังนี้ผู้วิจัยจึงต้องการนำข้อมูลที่ได้จากการสำรวจเกี่ยวกับการย้ายถิ่นในระดับชาติมาศึกษาวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลพื้นฐานของผู้ย้ายถิ่นในภาพรวม โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัย 2 ประการ ได้แก่ 1) เพื่อศึกษาภูมิหลังทางประชากรและสังคม ลักษณะการย้ายถิ่น และเหตุผลของการย้ายถิ่นของผู้ย้ายถิ่นในประเทศไทย และ 2) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภูมิหลังทางประชากรและสังคม ลักษณะการย้ายถิ่น และเหตุผลการย้ายถิ่นของผู้ย้ายถิ่นในประเทศไทย ทั้งนี้ผลการศึกษาที่ได้จะเป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับการทำความเข้าใจถึงความหลากหลายของกลุ่มผู้ย้ายถิ่นในประเทศไทยตลอดจนการนำไปใช้ในการกำหนดนโยบายที่เกี่ยวข้องต่อไป

สำหรับบทความวิจัยนี้ประกอบด้วยเนื้อหา 8 ส่วน ได้แก่ 1) ที่มาและความสำคัญ 2) การทบทวนวรรณกรรม 3) ระเบียบวิธีวิจัย 4) ข้อมูล ตัวแปร และการวัด 5) วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลและการนำเสนอผลการศึกษา 6) ผลการศึกษา 7) การอภิปรายผลการศึกษา 8) การสรุป ข้อจำกัด และข้อเสนอแนะ

2) ทบทวนวรรณกรรม (Literature Review)

การย้ายถิ่นเป็นปรากฏการณ์ทั้งในมิติทางประชากรและสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการย้ายถิ่นในมุมมองทางประชากรศาสตร์ซึ่งมีลักษณะเป็นสหสาขาวิชา ดังนั้นเมื่อพิจารณาถึงทฤษฎีที่นำมาใช้อธิบายปรากฏการณ์การย้ายถิ่นจึงพบว่ามีสาขาวิชาต่าง ๆ ที่มีชุดองค์ความรู้ไว้ใช้สำหรับการอธิบายปรากฏการณ์การย้ายถิ่น ผู้วิจัยได้พบว่าทฤษฎีเกี่ยวกับการย้ายถิ่นในช่วงแรกหรือแบบคลาสสิกซึ่งได้รับการพัฒนาโดยกลุ่มนักวิชาการสาขาภูมิศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และประชากรศาสตร์ เช่น กฎของการย้ายถิ่น (Laws of Migration) ของ Ravenstein ทฤษฎีว่าด้วยการย้ายถิ่นของ Lee ทฤษฎีการย้ายถิ่นในมุมมองเศรษฐศาสตร์สำนักนีโอคลาสสิก (Neoclassical Economics and Labor Migration Theory) ทฤษฎีตลาดแรงงานทวิลักษณะ (Dual Labor Market Theory) มีแนวโน้มอธิบายปรากฏการณ์การย้ายถิ่นในระดับมหภาคเป็นหลัก

สำหรับสาระสำคัญที่มีร่วมกันของทฤษฎีต่าง ๆ ในข้างต้นคือการมุ่งหากฎหรือแบบแผนการย้ายถิ่นโดยพิจารณาว่าภูมิหลังบางอย่างของปัจเจกบุคคลมีส่วนเหนี่ยวนำให้เกิดการย้ายถิ่น เช่น เพศชายมี

แนวโน้มย้ายถิ่นในระยะทางไกลกว่าเพศหญิง ปริมาณผู้ย้ายถิ่นจะลดน้อยลงเมื่อระยะทางเพิ่มขึ้นแต่ในทางตรงกันข้ามปริมาณผู้ย้ายถิ่นจะเพิ่มขึ้นเมื่อระยะทางสั้นลง ฯลฯ ตลอดจนการมุ่งเน้นการอธิบายปัจจัยภายนอกหรือสภาพแวดล้อมของสังคมโดยเปรียบเทียบระหว่างพื้นที่ต้นทางกับปลายทางในมิติความแตกต่างเชิงพื้นที่ว่ามีปัจจัยดึงดูด (pull factors) และปัจจัยผลักดัน (push factors) เป็นกรอบหลักในการอธิบายสาเหตุการย้ายถิ่นโดยเชื่อมโยงกับการตัดสินใจอย่างมีเหตุผล/การคาดหวังถึงผลประโยชน์ของผู้ย้ายถิ่น ดังนั้นสภาพเศรษฐกิจ สังคม/การเมือง และสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่หรือความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่จึงเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการย้ายถิ่น เช่น ระดับการพัฒนาหรือความเติบโตทางเศรษฐกิจ/การจ้างงาน ข้อบังคับทางกฎหมายหรือจารีตประเพณีทางสังคม ปัญหาสังคม สภาพอากาศ ทรัพยากรธรรมชาติ ฯลฯ (Ravenstein, 1889; Lee, 1966; Massey et al., 1993; พัทธราวลัย วงศ์บุญสิน, 2552) ทั้งนี้ความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่ในมิติทางเศรษฐกิจเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับแรงขับเคลื่อนด้านเศรษฐกิจ (Economic Motive) หรือความปรารถนาส่วนบุคคลที่ต้องการมีชีวิตที่ดีขึ้น อันเกิดจากมุมมองในเชิงวัตถุ (Material Respects) เช่น ความต้องการความสะดวกสบายจากการมี/ครอบครองปัจจัยพื้นฐาน การมีโอกาสในการทำงานหรือการได้รายได้ที่สูงขึ้น (Piore, 1979)

อย่างไรก็ตามเนื่องจากกรอบหรือมุมมองในการอธิบายปรากฏการณ์การย้ายถิ่นแบบคลาสสิกแนวโน้มอธิบายสาเหตุการย้ายถิ่นจากปัจจัยภายนอกหรือการตัดสินใจบนพื้นฐานเหตุผลทางเศรษฐกิจเป็นหลักจึงอาจทำให้การศึกษาเกี่ยวกับการย้ายถิ่นละเลยมิติระดับตัวบุคคล ความสัมพันธ์ทางสังคม และกระบวนการทางสังคมของผู้ย้ายถิ่น เช่น เครือข่ายทางสังคม สถาบันทางสังคม กลุ่มผลประโยชน์ ฯลฯ ดังนั้นในเวลาต่อมานักสังคมวิทยาจึงเริ่มมีบทบาทในการพัฒนาต่อยอดกรอบแนวทางในการอธิบายสาเหตุการย้ายถิ่นโดยคำนึงถึงมิติเกี่ยวกับกระบวนการทางสังคมและตัวแสดงต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องมากขึ้น เช่น ทฤษฎีเครือข่ายการย้ายถิ่น (Migration Network Theory) ทฤษฎีว่าด้วยสถาบันรองรับผู้ย้ายถิ่น (Migrant-supporting Institutional Theory) หรือทฤษฎีเชิงสถาบัน (Institutional Theory) ทฤษฎีกลไกสาเหตุเชิงสะสม (Cumulative Causation Mechanism Theory) ฯลฯ

สำหรับสาระสำคัญของทฤษฎีทางสังคมว่าด้วยการย้ายถิ่นในข้างต้นคือการอธิบายว่าผู้ย้ายถิ่นอาจมีเครือข่ายโยงใยกับผู้ย้ายถิ่นรุ่นก่อนหน้า ผู้ไม่ย้ายถิ่น รวมถึงนายจ้างทั้งในพื้นที่ต้นทางและปลายทาง ทั้งนี้ทฤษฎีดังกล่าวมองว่าเครือข่ายเป็นทุนทางสังคมอย่างหนึ่งอันเป็นกลไกสำคัญที่เอื้อต่อการย้ายถิ่น ทั้งนี้ปัจเจกบุคคลจะมีทุนทางสังคมและใช้ประโยชน์จากทุนทางสังคมได้ก็ต่อเมื่อเป็นสมาชิกของกลุ่ม/เครือข่ายและสถาบันทางสังคมต่าง ๆ ซึ่งเป็นพื้นฐานของการลดต้นทุนและการต่อยอดทุนในด้านอื่น ๆ จากการย้ายเข้าไปอยู่ในอีกพื้นที่หนึ่ง เช่น ทุนทางการเงิน/ทรัพย์สิน อาทิ ค่าจ้าง ที่พักอาศัย อาหาร ฯลฯ ทุนมนุษย์ อาทิ การมีทักษะเพิ่มขึ้น มีความรู้เพิ่มขึ้นจากงานที่ได้ทำหรือจากการเรียน การลดภาระค่าใช้จ่ายพื้นฐาน เช่น ค่าเช่าที่พักในช่วงแรกเริ่มของการย้ายถิ่น ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีองค์กรหรือกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเอื้อหรือส่งเสริมการย้ายถิ่นซึ่งเกิดขึ้นมาเพื่อตอบสนองต่อปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากกลไกภาครัฐของพื้นที่ต้นทาง

และปลายทางที่มีนโยบายเกี่ยวข้องกับการย้ายถิ่น เช่น การจำกัดคุณสมบัติหรือปริมาณผู้ย้ายถิ่นเข้า การกำหนดระยะเวลาในการพำนักในพื้นที่ปลายทางของคนต่างถิ่น ฯลฯ อีกทั้งผลพวงจากการย้ายถิ่นในอดีตส่งผลให้เกิดการสะสมกระบวนการเปลี่ยนแปลงในกลไกและปัจจัยต่าง ๆ ที่เอื้อต่อการย้ายถิ่นในครั้งต่อมา จึงส่งผลให้เหตุผลที่ใช้ในการตัดสินใจย้ายถิ่นมีลักษณะที่ซับซ้อนมากขึ้นหรือมีความเชื่อมโยงซึ่งกันและกันอย่างเป็นกระบวนการมากกว่าการอธิบายด้วยสาเหตุหรือปัจจัยอย่างใดอย่างหนึ่งเพียงอย่างเดียว (Massey et al., 1993; O'Reilly, 2012; พิชราวลัย วงศ์บุญสิน, 2552)

สำหรับการศึกษาในครั้งนี้ เนื่องจากผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาปรากฏการณ์การย้ายถิ่นในระดับมหภาคหรือภาพรวมระดับประเทศเป็นหลัก ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้เลือกกลุ่มทฤษฎีการย้ายถิ่นแบบคลาสสิกมาเป็นกรอบแนวทางหลักในการวิเคราะห์ความหลากหลายของกลุ่มผู้ย้ายถิ่นในมิติทางประชากรและสังคม แต่กระนั้นเพื่อให้การอภิปรายผลเกี่ยวกับเหตุผลการย้ายถิ่นสะท้อนถึงมิติความเป็นมนุษย์มากขึ้น ผู้วิจัยจึงหยิบยกแนวคิดอื่น ๆ ทางสังคมวิทยาที่เกี่ยวข้องกับการอธิบายสาเหตุการย้ายถิ่น การเดินทาง การตั้งถิ่นฐาน ฯลฯ มาประกอบการวิเคราะห์ด้วยเช่นกัน เช่น การเปลี่ยนสถานภาพทางเศรษฐกิจสังคม (Socio-Economic Mobility) หรือการเลื่อนชั้นทางสังคม (Social Mobility) (DeJong & Fawcett, 1981; Long, 2005; Fielding, 2007) ความผูกพันทางสังคม (social bonds) (Oh, 2003) ความผูกพันกับพื้นที่ (place attachment) (Scannell & Gifford, 2010; Li & McKercher, 2016) การเกื้อหนุนทางสังคม (social support) (Hernández-Plaza, Alonso-Morillejo, & Pozo-Muñoz, 2005) ซึ่งแนวคิดต่าง ๆ เหล่านี้ได้สะท้อนถึงความต้องการหรือกระบวนการทางจิตและสังคมของมนุษย์ที่อยู่ภายใต้กรอบทฤษฎีต่าง ๆ ในข้างต้น กล่าวคือการเปลี่ยนสถานภาพทางเศรษฐกิจสังคมหรือการเลื่อนชั้นทางสังคมก็สะท้อนให้เห็นถึงการประเมินคุณค่าของปัจจัยดึงดูดในพื้นที่ปลายทางของผู้ที่ต้องการย้ายถิ่นว่าย้ายไปแล้วจะทำให้ตนเองเปลี่ยนสถานะทางเศรษฐกิจสังคมได้อย่างไร ในขณะที่ความผูกพันทางสังคม ความผูกพันกับพื้นที่ และการเกื้อหนุนทางสังคมก็ได้สะท้อนให้เห็นถึงความยึดโยงของปัจเจกบุคคลเข้ากับกลุ่มทางสังคมในรูปแบบต่าง ๆ อาทิ ระบบเครือญาติ เครือข่าย ทูตทางสังคม ฯลฯ โดยมีมิติเชิงพื้นที่เข้ามาทับซ้อน ซึ่งประเด็นเหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงมุมมองในเชิงปฏิสัมพันธ์ทางสังคมด้วยเช่นกัน

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าการศึกษารื่องการย้ายถิ่นมีขอบเขตในการศึกษาที่แตกต่างกัน เนื่องจากการจำกัดความหรือกำหนดว่าผู้ใดเข้าข่ายว่ามีการย้ายถิ่นหรือไม่นั้นไม่มีกฎเกณฑ์ที่ตายตัว เช่น การกำหนดว่าระยะทางไกลใกล้เท่าใด มีการย้ายเป็นระยะเวลานานเท่าใด มีการย้ายข้ามเขตแดนระดับใด ฯลฯ ดังนั้นเมื่อพิจารณาถึงรูปแบบและลักษณะการย้ายถิ่นจึงทำให้สามารถจำแนกตามเกณฑ์ต่าง ๆ ได้อย่างหลากหลาย เช่น การจำแนกตามพื้นที่ การจำแนกตามระยะทาง การจำแนกตามระยะเวลา ฯลฯ ทั้งนี้จากการทบทวนวรรณกรรมจึงสามารถสรุปเกี่ยวกับรูปแบบการย้ายถิ่นได้ดังนี้

1 การจำแนกตามพื้นที่ (Classification by Area)

เป็นการย้ายถิ่นระหว่างพื้นที่อย่างน้อย 2 พื้นที่ซึ่งเรียกว่าพื้นที่ต้นทางกับปลายทาง (ปราโมทย์ ประสาทกุล, 2543) จึงนำมาสู่การแบ่งรูปแบบและลักษณะการย้ายถิ่นโดยจำแนกตามพื้นที่/พรมแดน ดังนั้นรูปแบบและลักษณะการย้ายถิ่นตามการจำแนกดังกล่าวจึงเป็นการพิจารณาถึงขอบเขตพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งเป็นหลักว่ามีผู้ย้ายถิ่นเข้าหรือออกพื้นที่ดังกล่าวหรือไม่ (ข้ามพรมแดนหรือไม่) ซึ่งพรมแดนดังกล่าวอาจเป็นได้ทั้งตั้งแต่ระดับครัวเรือน ชุมชน อำเภอ จังหวัด ภูมิภาค และประเทศ การแบ่งเป็นเขตเมือง/ชนบท การแบ่งเป็นเขตพื้นที่เกษตรกรรม/เขตพื้นที่ชุมชน/เขตพื้นที่อุตสาหกรรม ดังนั้นการพิจารณาว่าผู้ใดเข้าข่ายว่ามีการย้ายถิ่นหรือไม่โดยพิจารณาจากการข้ามพื้นที่/พรมแดน จึงสามารถเป็นได้ทั้งพื้นที่/พรมแดนเชิงภูมิศาสตร์และเชิงรัฐศาสตร์ เพราะฉะนั้นเมื่อจำแนกรูปแบบการย้ายถิ่นโดยพิจารณาจากการข้ามพรมแดน จึงสามารถแบ่งการย้ายถิ่นออกเป็น 2 รูปแบบ คือ การย้ายถิ่นเข้า (Immigration) และการย้ายถิ่นออก (Out-Migration) โดยนัยดังกล่าวเป็นการพิจารณาว่าคน ๆ หนึ่งมีพื้นที่ต้นทาง (Area of Origin) ว่าเป็นคนละพื้นที่กับพื้นที่ปลายทาง (Area of Destination) หรือไม่

อย่างไรก็ตาม การใช้เขตแดนพื้นที่/พรมแดนเป็นเกณฑ์ในการวัดว่าใครคือผู้ที่เข้าข่ายว่ามีการย้ายถิ่น เป็นเพียงการกะเกณฑ์โดยคร่าวเท่านั้น โดยไม่มีข้อกำหนดหรือเกณฑ์ตายตัวว่าการย้ายข้ามพรมแดน/พื้นที่ด้วยระยะทางเท่าใดจึงจะถือว่ามี การย้ายถิ่นเกิดขึ้น เนื่องจากที่ตั้งของครัวเรือนในแต่ละพื้นที่มีการกระจายตัวที่แตกต่างกัน กล่าวคือบางครัวเรือนอาจอยู่ใกล้เส้นแบ่งแดน แม้ประชากรบางรายเปลี่ยนที่อยู่อาศัยหรือครัวเรือนโดยข้ามเส้นแบ่งแดนไปเพียงไม่กี่เมตรก็อาจเข้าข่ายว่ามีการย้ายถิ่นเกิดขึ้นได้เช่นกัน ในขณะที่ประชากรบางรายอาจมีการเปลี่ยนย้ายที่อยู่อาศัยเป็นระยะทางหลายกิโลเมตรแต่ยังอยู่ภายในพื้นที่เดียวกันก็ไม่อาจถือว่าเข้าข่ายว่ามีการย้ายถิ่นเกิดขึ้นได้เช่นกัน (ปราโมทย์ ประสาทกุล, 2543) ดังนั้นประเด็นด้านระยะทางใกล้/ไกลจึงอาจไม่ใช่เงื่อนไขหลักในการวัดการย้ายถิ่นเสมอไปยกเว้นในกรณีที่งานวิจัยดังกล่าวให้ความสำคัญกับประเด็นด้านระยะทางซึ่งอาจกำหนดขอบเขตการวัดจากการระบุที่ตั้งอย่างเจาะจงหรือโดยคร่าว (เขตแดนสมมติ) ที่สะท้อนให้เห็นถึงขอบเขตด้านระยะทางที่ต้องการใช้วัดว่ามีการย้ายถิ่นหรือไม่ แต่กระนั้นการกำหนดเขตแดนสมมติดังกล่าวผู้วิจัยจึงอาจจำเป็นต้องทำความเข้าใจร่วมกันกับผู้ถูกศึกษาให้มีความเข้าใจตรงกัน จึงเป็นเหตุผลที่ว่าการกำหนดเขตแดน/พื้นที่ตามที่คนส่วนใหญ่เข้าใจ เช่น หมู่บ้าน อำเภอ จังหวัด ฯลฯ จึงมีแนวโน้มได้รับความนิยมนมากกว่าในการวัดมิติด้านระยะทางในการย้ายถิ่น

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากพื้นที่หรือพรมแดนนั้นสามารถได้รับการแบ่งได้หลายระดับ ดังนั้นเมื่อใช้พื้นที่ระดับประเทศเป็นเกณฑ์จึงสามารถแบ่งลักษณะการย้ายถิ่นออกเป็น 2 ระดับได้ดังนี้ คือ การย้ายถิ่นภายในประเทศ (internal migration) และการย้ายถิ่นระหว่างประเทศหรือการย้ายถิ่นข้ามชาติ (International Migration) (เพ็ญพร ธีระสวัสดิ์, 2540) สำหรับการย้ายถิ่นภายในประเทศ หมายถึงการย้ายถิ่นที่อยู่ภายในเขตแดน/พรมแดนของประเทศ ซึ่งจากการนำเสนอผลการสำรวจสถานการณ์การย้ายถิ่นในประเทศไทยโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติได้แบ่งการย้ายถิ่นภายในประเทศออกเป็น

2 ประเภท ได้แก่ การย้ายถิ่นระดับจังหวัด และการย้ายถิ่นระดับภูมิภาค (กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม, 2560) ดังนั้นการพิจารณาว่าคน ๆ หนึ่งมีการย้ายถิ่นเกิดขึ้นหรือไม่ตามเกณฑ์ดังกล่าวจึงเป็นการพิจารณาจากการเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยในลักษณะข้ามพรมแดนจังหวัด/ภูมิภาคเป็นสำคัญ เช่นเดียวกับการย้ายถิ่นระหว่างประเทศหรือการย้ายถิ่นข้ามชาติก็ได้พิจารณาจากการเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยในลักษณะข้ามพรมแดนประเทศเป็นหลัก

2 การจำแนกตามระยะเวลา (Classification by Duration)

รูปแบบการย้ายถิ่นโดยจำแนกตามระยะเวลา คือ การพิจารณาถึงขอบเขตด้านระยะเวลา (duration) ของการย้ายเข้า/ออกว่ายาวนานมากพอที่จะเข้าข่ายว่าเป็นการย้ายถิ่นแล้วหรือไม่ (เพ็ญพร วีระสวัสดิ์, 2540; ปราโมทย์ ประสาทกุล, 2543) เช่น มีการกินอยู่หรืออาศัยอยู่ในครัวเรือนที่จากมา/ย้ายไปเป็นระยะเวลานานเท่าใดจึงจะวัดได้ว่าการย้ายถิ่นเกิดขึ้นอย่างแท้จริง หรือย้ายออกไปถาวรเลยหรือไม่ หรือย้ายกลับไปมา ฯลฯ อย่างไรก็ตามเนื่องจากระยะเวลาเป็นตัวเลขที่มีค่าอนันต์ (infinite number) จึงส่งผลให้เกณฑ์ระยะเวลาที่ตายตัวในการกำหนดว่าใครเข้าข่ายว่ามีการย้ายถิ่นจึงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยากเช่นเดียวกับกรณีระยะทางของพื้นที่ที่จากมา/ย้ายไปดังที่ได้กล่าวไว้ก่อนหน้า ทั้งนี้จากการทบทวนวรรณกรรม การแบ่งประเภทการย้ายถิ่นตามมิติระยะเวลาจึงสามารถจัดกลุ่มรูปแบบการย้ายถิ่นได้ 2 รูปแบบ คือ การย้ายถิ่นแบบถาวร และการย้ายถิ่นแบบชั่วคราว/ตามฤดูกาล

การย้ายถิ่นแบบถาวร (Permanent Migration) เป็นการย้ายถิ่นที่ไม่คำนึงว่าระยะเวลาของการย้ายเข้า/ออกมากหรือน้อยเท่าใด แต่คำนึงเพียงว่าเป็นการย้ายเข้า/ออกโดยเป็นการเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยโดยสิ้นเชิง (อาจพิจารณาจากเจตนา) โดยไม่กลับไปพักอาศัยหรือกินอยู่ในพื้นที่ต้นทางที่จากมาอีก อย่างไรก็ตามเนื่องจากในช่วงชีวิตของคนแต่ละคนไม่มีความแน่นอน จึงอาจทำให้คนบางคนตลอดช่วงชีวิตอาจมีการย้ายถิ่นแบบถาวรเกิดขึ้นได้มากกว่า 1 ครั้ง ดังนั้นในบางงานศึกษาเกี่ยวกับการย้ายถิ่นจึงจำเป็นต้องมีการกำหนดระยะเวลาว่ายาวนานเท่าใดจึงจะเข้าข่ายว่าเป็นการย้ายถิ่นแบบถาวรเพื่อที่จะได้เป็นสิ่งยืนยันว่ามีการย้ายถิ่นเข้าหรือออกเกิดขึ้นอย่างแท้จริงหรือไม่ เช่น การศึกษาการย้ายถิ่นในช่วงเวลา 5 ปีที่ผ่านมา ดังนั้นการย้ายถิ่นที่เกิดขึ้นเกินกว่าช่วงเวลาที่กำหนดก็จะไม่เข้าข่ายว่ามีการย้ายถิ่นเกิดขึ้นตามขอบเขตการวัดการย้ายถิ่นในงานศึกษานั้น ๆ

การย้ายถิ่นแบบชั่วคราว (Temporary Migration) หรือการย้ายถิ่นตามฤดูกาล (Seasonal Migration) เป็นการย้ายถิ่นที่ผู้ย้ายถิ่นไม่ได้มีเจตนาที่จะเปลี่ยนที่อยู่อาศัยหรือที่กินอยู่อย่างถาวร แต่มีลักษณะเป็นการย้ายไปและย้ายกลับตามช่วงเวลาหรือฤดูกาลหรือโอกาสที่เหมาะสมหรือได้รับโอกาสพิเศษบางอย่าง เช่น การได้ทำงานในระยะสั้น การไปรับจ้างชั่วคราวในภาคนอกเกษตรกรรมเนื่องจากไม่ใช่ฤดูกาลเพาะปลูก/เก็บเกี่ยว ฯลฯ จึงทำให้ต้องมีการย้ายที่อยู่อาศัยหรือที่กินอยู่เป็นระยะเวลาหนึ่งเป็นการชั่วคราว ดังนั้นเมื่อพิจารณาถึงประเภทการย้ายถิ่นโดยจำแนกตามเวลา จึงสรุปได้ว่าระยะเวลาไม่จำเป็นต้องเป็นเงื่อนไขหลักในการวัดว่ามีการย้ายถิ่นเกิดขึ้นหรือไม่ แต่ในบางครั้งการกำหนดช่วง

ระยะเวลาหรือกรอบเวลาอาจเป็นสิ่งจำเป็นในการหามาตรฐานบางอย่างมาใช้ในการชี้ชัดไปในแนวทางเดียวกันว่ามีการย้ายถิ่นเกิดขึ้นหรือไม่เนื่องจากในช่วงชีวิตแต่ละคนอาจประสบกับเหตุการณ์ต่างๆ ที่แตกต่างกันเกี่ยวกับประสบการณ์การย้ายถิ่นโดยในบางครั้งไม่อาจสามารถคาดการณ์ได้ล่วงหน้า ดังนั้นเจตนาของผู้ย้ายถิ่นจึงมีความสำคัญมากกว่าระยะเวลาและนำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งของการวัดการย้ายถิ่นในมิติด้านเวลาได้เช่นกันว่าเข้าข่ายเป็นการย้ายถิ่นชั่วคราวหรือถาวร ซึ่งเจตนาดังกล่าวก็สามารถถือได้ว่าเป็นเหตุผลของการย้ายถิ่นได้เช่นกัน อาทิ การย้ายไปหางานทำช่วงนอกฤดูกาล การย้ายไปเรียนหนังสือและกลับมาอยู่ที่เดิมในช่วงปิดภาคการศึกษา เป็นต้น

3 รูปแบบและลักษณะอื่น ๆ ของการย้ายถิ่น (Other Patterns and Characteristics of Migration)

จากการพิจารณาถึงคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับการย้ายถิ่นตามที่ปรากฏในแหล่งข้อมูลต่าง ๆ อาทิ ศัพท์านุกรมการวิจัยทางประชากรและสังคม โดยสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล (2558) พจนานุกรมด้านประชากรศาสตร์พหุภาษา ฉบับภาษาไทย (Demopaedia: Multilingual Demographic Dictionary, Thai Edition) (ปราโมทย์ ประสาทกุล และปัทมา ว่าพัฒนางศ์, 2556) จึงสามารถสรุปคำศัพท์สำคัญที่สะท้อนถึงรูปแบบและลักษณะต่าง ๆ ของการย้ายถิ่นที่นอกเหนือไปจากการแบ่งตามมิติเชิงพื้นที่และเวลา ได้ดังนี้

- *การย้ายถิ่นกลับ (return migration)* หมายถึง การย้ายถิ่นกลับจากพื้นที่ที่เคยย้ายไปมาสู่พื้นที่ที่จากมา กล่าวอีกนัย คือ เป็นการย้ายถิ่นกลับคืนสู่ถิ่นเดิมที่เคยเป็นถิ่นต้นทาง
- *การย้ายถิ่นแบบปฐมภูมิ (primary migration)* หมายถึง การย้ายถิ่นที่เกิดขึ้นจากความต้องการของตัวผู้ย้ายถิ่นโดยตรง ในบางครั้งจึงเรียกการย้ายถิ่นรูปแบบดังกล่าวว่าเป็นการย้ายถิ่นตามธรรมชาติ การย้ายถิ่นเสรี และการย้ายถิ่นโดยความสมัครใจ
- *การย้ายถิ่นแบบทุติยภูมิ (secondary migration)* หมายถึง การย้ายถิ่นที่ไม่ได้เกิดขึ้นจากความต้องการของตัวผู้ย้ายถิ่นโดยตรง กล่าวคือ ในบางครั้งการย้ายถิ่นของคนบางคนอาจเป็นผลมาจากการตัดสินใจของผู้อื่น เช่น การย้ายถิ่นตามสมาชิกในครอบครัว การย้ายถิ่นเพราะหน้าที่การทำงานเนื่องจากคำสั่งของเจ้านาย/เจ้านาย/เจ้านายของการว่าจ้าง ฯลฯ ด้วยเหตุนี้ ในบางครั้งจึงสามารถเรียกการย้ายถิ่นรูปแบบดังกล่าวว่าเป็นการย้ายถิ่นแบบไม่สมัครใจ

จากการแบ่งรูปแบบและลักษณะการย้ายถิ่นออกเป็นแบบปฐมภูมิกับทุติยภูมิในข้างต้นจึงเห็นได้ว่าเป็นการแบ่งประเภทและลักษณะการย้ายถิ่นตามความตั้งใจที่มาพร้อมกับเหตุผลการย้ายถิ่น ซึ่งการสำรวจเกี่ยวกับสถานการณ์การย้ายถิ่นในประเทศไทยโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติก็ได้มีการสอบถามเกี่ยวกับเหตุผลการย้ายถิ่นเช่นกัน ดังนั้นในบางครั้งเมื่อกล่าวถึงประเภทการย้ายถิ่นจึงอาจสามารถแบ่งตามเหตุผลต่าง ๆ ของการย้ายถิ่นได้เช่นกัน เช่น การย้ายถิ่นแรงงาน การย้ายถิ่นแต่งงาน ฯลฯ

เพราะฉะนั้นจากการแบ่งรูปแบบและลักษณะการย้ายถิ่นได้อย่างหลากหลายตามที่ได้ยกตัวอย่างไว้ในข้างต้นจึงเป็นอีกเหตุผลที่ทำให้การศึกษาเรื่องการย้ายถิ่นมีความละเอียดอ่อนและซับซ้อน เนื่องจากมีวิธีการนิยามหรือการวัดเกี่ยวกับการย้ายถิ่นที่หลากหลายและแตกต่างกันไปในแต่ละมิติ จึงส่งผลให้เกิดความยากต่อการนำผลการศึกษการย้ายถิ่นของงานศึกษาต่าง ๆ มาพิจารณาเปรียบเทียบว่ามีทิศทางหรือแนวโน้มการย้ายถิ่นในลักษณะใดซึ่งอาจสามารถกระทำได้แต่ต้องอาศัยการกำหนดเงื่อนไขและควบคุมตัวแปรและปัจจัยต่าง ๆ ในกระบวนการวิจัยอย่างรอบด้าน อย่างไรก็ตามลักษณะร่วมกันอย่างหนึ่งในการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับผู้ย้ายถิ่นทั้งจากที่ได้กล่าวไว้ในทฤษฎีว่าด้วยการย้ายถิ่น รวมถึงรูปแบบและลักษณะการย้ายถิ่น คือ ผู้วิจัยจำเป็นต้องทราบข้อมูลเกี่ยวกับภูมิหลังหรือลักษณะทางประชากรและสังคมของผู้ย้ายถิ่น ตลอดจนลักษณะการย้ายถิ่นในมิติต่าง ๆ เช่น ในเชิงพื้นที่/เวลารวมถึงเหตุผลการย้ายถิ่น

3) ระเบียบวิธีวิจัย (Research Methodology)

การศึกษาในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของ “โครงการสำรวจการเปลี่ยนแปลงทางประชากรและความอยู่ดีมีสุขในบริบทสังคมสูงวัย” ภายใต้การบริหารจัดการของวิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นโครงการสำรวจที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2559 โดยมีวัตถุประสงค์หลักในการสำรวจข้อมูลระดับครัวเรือนในประเทศไทยเกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่โดยทั่วไป ตลอดจนการสำรวจข้อมูลสตรีวัยเจริญพันธุ์และผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในครัวเรือน รวมถึงข้อมูลเกี่ยวกับผู้ย้ายถิ่นออกไปจากครัวเรือนที่ตกเป็นตัวอย่าง

ดังนั้นกลุ่มประชากรเป้าหมายในการศึกษารั้งนี้จึงเป็นประชากรผู้ย้ายถิ่นในประเทศไทย สำหรับแหล่งข้อมูลในการศึกษารั้งนี้คือแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data Source) โดยแหล่งข้อมูลดังกล่าวเกิดจากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มครัวเรือนตัวอย่างที่ได้จากแผนการสุ่มตัวอย่างของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ซึ่งเป็นการสุ่มตัวอย่างแบบหลายขั้นตอน (Multi-Stage Random Sampling) เมื่อได้ครัวเรือนตัวอย่างจากการสุ่มตั้งแต่ระดับภูมิภาค จังหวัด รวมถึงเขตเมือง/ชนบทเป็นที่เรียบร้อยแล้ว จากนั้นจึงเป็นการสอบถามข้อมูลเกี่ยวกับสมาชิกที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่น โดยในการศึกษารั้งนี้ได้กำหนดนิยามของผู้ย้ายถิ่นไว้ว่าหมายถึง “สมาชิกในครัวเรือนที่เคยกินอยู่และ/หรือหลับนอนในครัวเรือนเป็นระยะเวลาตั้งแต่ 3 เดือนขึ้นไป และได้ย้ายออกไปในช่วง 5 ปีที่ผ่านมาจนถึงวันสำรวจ” ซึ่งจากการคัดกรองผู้ที่เข้าข่ายว่าเป็นผู้ย้ายถิ่นจึงพบว่ามีจำนวนผู้ย้ายถิ่นที่ได้รับการนำมาใช้ศึกษาวิเคราะห์จำนวนทั้งสิ้น 2,631 คน โดยผู้ย้ายถิ่นในการศึกษารั้งนี้มีลักษณะเป็นผู้ย้ายถิ่นออก (จากครัวเรือน) โดยใช้เกณฑ์ด้านเวลาในการนิยามเป็นหลัก เนื่องจากถ้ามีการเพิ่มเกณฑ์ด้านพื้นที่ไปด้วย เช่น การย้ายข้ามจังหวัด/ประเทศ จะทำให้กลุ่มตัวอย่างมีจำนวนลดลง ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อการใช้ข้อมูลนำมาใช้ศึกษาวิเคราะห์ในระดับตัวแปรคู่และตัวแปรพหุ ดังนั้นผู้ย้ายถิ่นในที่นี้จึงมีนิยามตามที่ได้ระบุไว้ในข้างต้น ซึ่งนอกจากเป็นผู้ที่มีการย้ายถิ่นข้ามจังหวัด (Inter-Provincial Migration) หรือ

การย้ายถิ่นข้ามประเทศ (International Migration) ยังครอบคลุมถึงผู้ย้ายถิ่นภายในจังหวัดเดียวกัน (Intra-Provincial Migration) ด้วยเช่นกัน

สำหรับเครื่องมือที่ใช้ในการสำรวจคือแบบสอบถามครัวเรือน ซึ่งเป็นแบบสอบถามที่พนักงานเก็บรวบรวมข้อมูลได้ใช้สัมภาษณ์ผู้แทนสมาชิกครัวเรือนตัวอย่างเกี่ยวกับข้อมูลครัวเรือนทั้งในแง่ลักษณะทางกายภาพของครัวเรือน ลักษณะทางประชากรและสังคมของสมาชิกที่กำลังอาศัยอยู่ในครัวเรือน และเคยอาศัยอยู่ในครัวเรือนในรอบ 5 ปีที่ผ่านมา ทั้งนี้สำหรับรายละเอียดเกี่ยวกับข้อคำถามหรือข้อมูลที่ได้อาจจากการสัมภาษณ์ในประเด็นเกี่ยวกับการย้ายถิ่นจะได้รับการกล่าวในหัวข้อถัดไป

4. ข้อมูลและการวัด (Data and Measurement)

ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้เป็นข้อมูลแบบตัดขวาง (Cross-Sectional Data) ซึ่งเป็นข้อมูลที่เกิดจากการสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับการย้ายถิ่นของสมาชิกที่เคยอาศัยอยู่ในครัวเรือน โดยข้อมูลที่ได้มาจากการสัมภาษณ์ผู้แทนสมาชิกในครัวเรือนเกี่ยวกับข้อมูลต่าง ๆ ของผู้ย้ายถิ่น สำหรับข้อมูลผู้ย้ายถิ่นที่ได้จากแบบสอบถามครัวเรือน ได้แก่ เพศ อายุ รายปี ภูมิภาค เขตเมือง/ชนบท ระดับการศึกษาสูงสุด ระยะเวลาการย้ายถิ่น ลักษณะการย้ายถิ่น (การย้ายถิ่นออกระดับจังหวัด/ประเทศ หรือพื้นที่ปลายทางที่ย้ายไป) และเหตุผลการย้ายถิ่น อย่างไรก็ตามจึงเห็นได้ว่าข้อมูลเกี่ยวกับการย้ายถิ่นในการสำรวจดังกล่าวมีจำนวนไม่มากซึ่งถือว่าเป็นข้อจำกัดอย่างหนึ่งของการวิจัยในครั้งนี้ เนื่องจากทางโครงการสำรวจฯ ได้มุ่งเน้นไปที่การเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มประชากรเป้าหมายที่เป็นผู้สูงอายุและสตรีวัยเจริญพันธุ์เป็นหลัก ในขณะที่เดียวกันแม้ได้มีชุดคำถามเกี่ยวกับการย้ายถิ่นไว้ในแบบสอบถามครัวเรือน แต่ทางโครงการสำรวจฯ ก็ได้พยายามจำกัดการใช้เวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลต่อครัวเรือนอย่างเหมาะสม ในขณะที่เดียวกันเนื่องจากการสำรวจในประเด็นเกี่ยวกับผู้ย้ายถิ่นในที่นี้ไม่ได้เป็นการสอบถามข้อมูลจากตัวผู้ย้ายถิ่นโดยตรง ด้วยเหตุนี้ทางโครงการสำรวจฯ จึงป้องกันปัญหาการที่ผู้ให้ข้อมูลไม่ตอบหรือไม่สามารถตอบคำถามเกี่ยวกับผู้ย้ายถิ่นได้ เนื่องจากการเจาะลึกข้อคำถามหรือเรื่องราวเกี่ยวกับตัวผู้ย้ายถิ่นที่หลากหลายมากเกินไปก็จะมีผลต่อการได้ข้อมูลที่ไมครบถ้วนและอาจส่งผลกระทบต่อการใช้ระยะเวลาที่ยาวนานขึ้นในการสอบถามข้อมูลต่อครัวเรือน รวมถึงอาจส่งผลกระทบต่อความกังวลของผู้ให้ข้อมูลเพราะอาจเกิดความคิดว่าไม่สามารถตอบคำถามหรือให้ความร่วมมือกับโครงการสำรวจฯ ดังนั้นจึงเป็นเหตุผลที่ทำให้ทางโครงการสำรวจฯ ได้จำกัดจำนวนข้อคำถามเกี่ยวกับผู้ย้ายถิ่นโดยมุ่งเน้นสอบถามเฉพาะข้อมูลพื้นฐานเป็นหลัก

สำหรับข้อมูลที่น่ามาใช้ในการสร้างตัวแปรต่าง ๆ รวมถึงการวัด (Measurement) เกี่ยวกับการย้ายถิ่น มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

- 1) เพศ แบ่งการวัดออกเป็น 2 กลุ่มตามเพศกำเนิด คือ เพศชาย และเพศหญิง

- 2) *อายุรายปี* หมายถึง อายุเต็มปีหรืออายุที่เพิ่งผ่านพ้นวันเกิดครั้งล่าสุด ซึ่งได้รับการรายงานเป็นจำนวนเต็มโดยมีอายุต่ำสุดตั้งแต่ 0 ปี ขึ้นไป
- 3) *กลุ่มอายุแบบ 3 ช่วงวัย* คือ กลุ่มอายุที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นมาจากตัวแปรอายุรายปี โดยแบ่งออกเป็น 3 ช่วงวัยในทางประชากรศาสตร์ ได้แก่ วัยเด็ก (อายุ 0 – 14 ปี) วัยแรงงาน (อายุ 15 – 59 ปี) และวัยสูงอายุ (60 ปี ขึ้นไป)
- 4) *ภูมิภาคต้นทาง* หมายถึง ภูมิภาคซึ่งเป็นที่ตั้งของครัวเรือนตัวอย่างที่ผู้ย้ายถิ่นได้เคยอาศัยอยู่ แบ่งออกเป็น 5 ภูมิภาค ได้แก่ ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคใต้ และกรุงเทพมหานคร ซึ่งการแบ่งเกณฑ์ภูมิกษณดังกล่าวว่าจังหวัดใดอยู่ในภูมิภาคใดบ้างเป็นการแบ่งตามเกณฑ์ของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ยกเว้นกรณีกรุงเทพมหานครซึ่งเป็นจังหวัดที่มีลักษณะเฉพาะในฐานะเมืองหลวงและเป็นเขตการปกครองพิเศษ ในการศึกษารั้งนี้จึงได้แบ่งกรุงเทพมหานครออกมาเทียบเท่าภูมิภาคหนึ่ง
- 5) *เขตเมือง/ชนบท* แบ่งออกเป็น 2 พื้นที่ ได้แก่ เขตเมือง และเขตชนบท ซึ่งเป็นการแบ่งโดยพิจารณาจากที่ตั้งตามเขตเทศบาล (เมือง) และนอกเขตเทศบาล (ชนบท) โดยกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย
- 6) *ระดับการศึกษาสูงสุด* หมายถึง การวัดว่าในปัจจุบันกลุ่มตัวอย่างรายบุคคลมีหรือสำเร็จการศึกษาสูงสุดในระดับใด ซึ่งคำตอบเกี่ยวกับระดับการศึกษาสูงสุดได้รับการรายงานอย่างละเอียดโดยเชื่อมโยงกับรหัสการศึกษาของสำนักงานสถิติแห่งชาติ จากนั้นผู้วิจัยได้นำรหัสระดับการศึกษาที่ได้รับการรายงานคำตอบมาจัดกลุ่มใหม่เป็น 6 ช่วงระดับการศึกษา/กลุ่มรายการ ได้แก่ (1) ไม่ได้เรียน (2) ต่ำกว่าประถมศึกษาปีที่ 6 (3) เทียบเท่าประถมศึกษาปีที่ 6 ขึ้นไป แต่ไม่เทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 3 (4) เทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 3 ขึ้นไป แต่ไม่เทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 6 (5) เทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 6 ขึ้นไป แต่ไม่เทียบเท่าปริญญาตรี และ (6) เทียบเท่าปริญญาตรีขึ้นไป
- 7) *ลักษณะการย้ายถิ่น* ในเบื้องต้นเป็นการพิจารณาว่าพื้นที่ปลายทางของผู้ย้ายถิ่นออกได้ย้ายไปสู่ครัวเรือนอื่นที่ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ใดในตัวแปรที่ชื่อว่า “การย้ายถิ่นระดับจังหวัด/ประเทศ” โดยแบ่งพื้นที่ปลายทางเป็น 3 ระดับ/กลุ่มรายการ ได้แก่ การย้ายภายในจังหวัดเดียวกัน การย้ายไปต่างจังหวัด และการย้ายไปต่างประเทศ อย่างไรก็ตามเนื่องจากในแบบสอบถามได้มีการระบุให้รายงานชื่อจังหวัดและประเทศซึ่งเป็นพื้นที่ปลายทาง ดังนั้นเพื่อให้การนำเสนอผลลักษณะการย้ายถิ่นมีความหลากหลายมากขึ้น ผู้วิจัยจึงได้สร้างตัวแปรใหม่ขึ้นมาเป็น “ภูมิภาคปลายทาง” โดยเป็นการจัดกลุ่มรายชื่อจังหวัดพื้นที่ปลายทางตามภูมิภาคโดยใช้หลักเกณฑ์สอดคล้องกับการแบ่งภูมิภาคของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย และแบ่งกลุ่มภูมิภาคออกเป็น 5 ภูมิภาคเช่นเดียวกับที่ได้กล่าวไว้ในตัวแปรภูมิภาคต้นทาง นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้นำข้อมูลภูมิภาคต้นทางมาเปรียบเทียบกับพื้นที่ปลายทางทั้งในระดับภูมิภาคและต่างประเทศ เพื่อนำมาใช้สร้างตัวแปรใหม่เป็น “การย้ายถิ่นระดับภูมิภาค/

ประเทศ” โดยแบ่งการวัดเป็น 3 กลุ่มรายการ ได้แก่ การย้ายภายในภูมิภาคเดียวกัน การย้ายไปต่างภูมิภาค และการย้ายไปต่างประเทศ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เห็นภาพของการย้ายถิ่นในระดับภูมิภาคได้อย่างชัดเจนมากขึ้น

- 8) *ระยะเวลาการย้ายถิ่น* เป็นการวัดเกี่ยวกับระยะเวลานับตั้งแต่วันที่สมาชิกในครัวเรือนได้ย้ายออกไปจากครัวเรือน โดยแบ่งการวัดออกเป็น 3 กลุ่มรายการ ได้แก่ การย้ายตั้งแต่ 1 ปีขึ้นไป การย้ายต่ำกว่า 1 ปี และการย้ายตามฤดูกาล
- 9) *เหตุผลการย้ายถิ่น* เป็นการวัดเกี่ยวกับสาเหตุของการย้ายออกจากครัวเรือน โดยผู้วิจัยได้จัดกลุ่มเหตุผลการย้ายถิ่นเป็น 3 กลุ่มรายการ ได้แก่ 1) ด้านการทำงาน 2) ด้านครอบครัว และชีวิตการสมรส และ 3) ด้านการศึกษา

ดังนั้นเมื่อพิจารณาถึงระดับมาตรวัดของตัวแปรต่าง ๆ ที่ได้อธิบายไว้ในข้างต้นจึงกล่าวได้ว่าเกือบทุกตัวแปรเป็นตัวแปรในระดับกลุ่ม (Categorical Variables) ยกเว้นอายุรายปีที่เป็นตัวแปรในระดับตัวเลข (Numerical Variable)

4) การวิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอผลการศึกษา (Method of Data Analysis and Presentation)

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้โปรแกรมประมวลผลสำเร็จรูปทางสถิติสำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลในรูปแบบสถิติเชิงพรรณนา เช่น ร้อยละ จำนวน ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่าสูงสุด ค่าต่ำสุด นอกจากนี้ในกรณีที่เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะทางประชากรและสังคม ลักษณะการย้ายถิ่น และเหตุผลการย้ายถิ่นของผู้ย้ายถิ่น ผู้วิจัยได้เลือกใช้เทคนิคการวิเคราะห์ทางสถิติที่เรียกว่า “การวิเคราะห์การสมนัยแบบพหุ” (Multiple Correspondence Analysis: MCA) ซึ่งเป็นเทคนิคการวิเคราะห์ทางสถิติเชิงพรรณนาแบบตัวแปรพหุ (Multivariate Descriptive Statistical Analysis) สำหรับเทคนิคการวิเคราะห์ดังกล่าวมีประโยชน์ในการช่วยทำให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรแบบกลุ่ม (Categorical Variables) ตั้งแต่ 3 ตัวแปรขึ้นไปในเวลาเดียวกัน (ประสพชัย พสุนนท์, อาฟีฟี ลาเต๊ะ และเกตุวดี สมบูรณ์ทวี, 2559; Costa, et al., 2013)

สำหรับตัวอย่างหนึ่งของการประยุกต์ใช้เทคนิคการวิเคราะห์การสมนัยแบบพหุในทางสังคมศาสตร์ ผู้วิจัยพบว่า Pierre Bourdieu ซึ่งเป็นนักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศส ได้ใช้เทคนิคดังกล่าวในการแบ่งกลุ่ม/ประเภท/ช่วงชั้นของสมาชิกในสังคมโดยพิจารณาจากแบบแผนการดำเนินชีวิต (Lifestyle) จริต (Habitus) และทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) เพื่อนำไปสู่การอธิบายความหลากหลายของพฤติกรรมซึ่งเกิดจากการที่สมาชิกในสังคมได้เข้าไปมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมย่อยต่าง ๆ (subcultures) และได้มีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มทางสังคมต่างๆ (Social Groups) ในชีวิตประจำวัน เช่น ครอบครัว อาชีพ งานอดิเรก/กิจกรรมนันทนาการ ฯลฯ (Lebaron, 2009; Duval, 2018)

ด้วยเหตุนี้เมื่อพิจารณาจากองค์ประกอบของตัวแปรต่าง ๆ ที่ Bourdieu นำมาใช้ศึกษา จึงสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างภูมิภาคต่าง ๆ กับพฤติกรรมในชีวิตประจำวันของสมาชิกในสังคมว่าเป็นสิ่งที่มีความเกี่ยวข้องกับการจัดแบ่งสมาชิกในสังคมออกเป็นกลุ่มหรือช่วงชั้นต่าง ๆ นอกเหนือไปจากการใช้เศรษฐกิจฐานะเพียงอย่างเดียว อย่างไรก็ตามในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยไม่ได้มีจุดประสงค์ในการจัดแบ่งกลุ่มผู้ย้ายถิ่นออกเป็นช่วงชั้นแต่อย่างใด แต่มุ่งเน้นการจัดแบ่งกลุ่มผู้ย้ายถิ่นตามความหลากหลายบนพื้นฐานความสัมพันธ์ระหว่างภูมิภาคหลังทางประชากรและสังคม พื้นที่ต้นทางหรือปลายทางของการย้ายถิ่น และเหตุผลการย้ายถิ่นเป็นหลัก เพื่อนำไปสู่การได้องค์ความรู้พื้นฐานสำหรับการศึกษาต่อยอดหรือเชิงลึกเกี่ยวกับกลุ่มผู้ย้ายถิ่นในแต่ละประเภทต่อไป

สำหรับรูปแบบการนำเสนอผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะทางประชากรและสังคม ลักษณะการย้ายถิ่น และเหตุผลการย้ายถิ่นในที่นี้ ผู้วิจัยได้เลือกใช้รูปแบบที่เรียกว่า “Joint Plot of Category Points” ซึ่งมีลักษณะเป็นแผนผังการกระจายตัวของจุดต่าง ๆ ที่แสดงถึงค่า (Values) หรือกลุ่มรายการ (Categories) ของแต่ละตัวแปรที่ผู้วิจัยได้เลือกมาใช้พิจารณาความสัมพันธ์ร่วมกันในเวลาเดียวกัน โดยรูปแบบการนำเสนอดังกล่าวช่วยให้เห็นภาพชัดเจนขึ้นว่ากลุ่มรายการต่าง ๆ ของแต่ละตัวแปรมีการกระจุกตัวหรือมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันกับกลุ่มรายการอื่น ๆ ของตัวแปรเดียวกันหรือต่างตัวแปรมากหรือน้อยเพียงใด หรือในทางตรงกันข้ามถ้าจุดที่แสดงถึงกลุ่มรายการมีการกระจายตัวมีระยะห่างต่อกันมากก็หมายถึงกลุ่มรายการดังกล่าวอาจมีความสัมพันธ์ต่อกันน้อยมากหรือไม่มี ความสัมพันธ์ต่อกันอย่างชัดเจน ซึ่งสามารถช่วยทำให้เกิดความเข้าใจสถานการณ์การย้ายถิ่นผ่านมุมมองของการแบ่งกลุ่มผู้ย้ายถิ่นออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ อันสะท้อนให้เห็นถึงความเกี่ยวข้องระหว่างลักษณะต่าง ๆ ของผู้ย้ายถิ่นได้อย่างหลากหลายมากขึ้น

ดังนั้นตัวแปรที่นำมาใช้พิจารณาความสัมพันธ์ดังกล่าวจึงเป็นตัวแปรแบบกลุ่ม (categorical variable) เท่านั้นซึ่งจากตัวแปรต่าง ๆ ที่ได้กล่าวไว้ในข้างต้น ผู้วิจัยจึงสามารถสรุปตัวแปรที่สามารถนำมาใช้ในการวิเคราะห์การสมนัยแบบพหุได้จำนวน 9 ตัวแปร ได้แก่ เพศ กลุ่มอายุแบบ 3 ช่วงวัย เขตเมือง/ชนบท ระดับการศึกษาสูงสุด การย้ายถิ่นระดับจังหวัด ภูมิภาคต้นทาง ภูมิภาคปลายทาง ระยะเวลาการย้ายถิ่น เหตุผลการย้ายถิ่น

ทั้งนี้เพื่อให้การวิเคราะห์ข้อมูลได้สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะที่เป็นจริงของภาพรวมผู้ย้ายถิ่นในระดับประเทศได้อย่างใกล้เคียงมากขึ้น ผู้วิจัยจึงได้เลือกอ่านผลสถิติเพื่อการวิเคราะห์ข้อมูลจากค่าสถิติที่ผ่านการถ่วงน้ำหนัก (Weight) เป็นหลัก โดยค่าถ่วงน้ำหนักที่โครงการสำรวจการเปลี่ยนแปลงทางประชากรและความอยู่ดีมีสุขในบริบทสังคมสูงวัยได้นำมาใช้มาจากการคำนวณโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ สำหรับสาเหตุที่มีการถ่วงน้ำหนักค่าสถิติเนื่องจากในความเป็นจริง จำนวนครัวเรือนและลักษณะทางประชากรพื้นฐานมีการกระจายตัวแตกต่างกันไป เช่น อายุและเพศ การกระจายตัวอยู่ในแต่ละภูมิภาค หรือเขตเมือง/ชนบท ทั้งนี้ค่าถ่วงน้ำหนักที่ได้ ทางสำนักงานสถิติแห่งชาติได้พัฒนา

จากฐานข้อมูลการคาดประมาณประชากรกลางปี พ.ศ. 2559 (ซึ่งคาดประมาณมาจากข้อมูลสำมะโนประชากรไทยครั้งล่าสุดในปี พ.ศ.2553) อย่างไรก็ตามสำหรับในกรณีข้อมูลผู้ย้ายถิ่น เนื่องจากสำนักงานสถิติแห่งชาติไม่มีฐานข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะส่วนบุคคลของประชากรผู้ย้ายถิ่นทั้งหมดแต่อย่างใด ดังนั้นเพื่อให้ได้ผลการสำรวจที่สะท้อนถึงข้อมูลผู้ย้ายถิ่นในระดับประเทศ ทางสำนักงานสถิติแห่งชาติ จึงได้พัฒนาค่าถ่วงน้ำหนักสำหรับข้อมูลการย้ายถิ่นโดยใช้วิธีการสร้างค่าถ่วงน้ำหนักจากการคาดประมาณจำนวนผู้ย้ายถิ่นของประเทศไทยที่ได้จากข้อมูลระดับครัวเรือนในโครงการสำรวจดังกล่าว โดยมีข้อสมมติว่าครัวเรือนตัวอย่างที่มีผู้ย้ายถิ่นเป็นตัวแทนของครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นทั่วประเทศ ดังนั้นลักษณะทางประชากรและสังคมของกลุ่มตัวอย่างผู้ย้ายถิ่นจึงมีแนวโน้มสะท้อนถึงลักษณะส่วนบุคคลของผู้ย้ายถิ่นในระดับประเทศได้เช่นกัน ด้วยเหตุนี้ค่าถ่วงน้ำหนักที่ได้สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลผู้ย้ายถิ่นจึงตั้งอยู่บนพื้นฐานข้อมูลการกระจายตัวเชิงพื้นที่เป็นหลัก ได้แก่ ภูมิภาค และเขตเมือง/ชนบท

5) ผลการศึกษา (Results)

สำหรับลักษณะทางประชากร จากการสำรวจพบว่าผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง ทั้งนี้เมื่อพิจารณาข้อมูลอายุพบว่า ทั้ง 2 เพศ ไม่มีความแตกต่างในเรื่องอายุของผู้ย้ายถิ่นออกแต่ประการใดซึ่งโดยเฉลี่ยแล้วมีอายุอยู่ที่ 29 - 30 ปี อย่างไรก็ตามเมื่อแบ่งกลุ่มอายุออกเป็น 3 ช่วงวัย พบว่าผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่เป็นผู้ที่อยู่ในช่วงวัยแรงงาน รองลงมาคือวัยเด็กและวัยสูงอายุ ทั้งนี้เมื่อพิจารณาค่าสถิติดังกล่าวโดยจำแนกตามเพศก็ไม่พบถึงความแตกต่างอย่างชัดเจนของการกระจายตัวของข้อมูลการย้ายถิ่นตามช่วงอายุแบบในภาพรวมแต่ประการใด ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นเพศใดก็ตาม เมื่ออยู่ในช่วงวัยแรงงานก็อาจมีแนวโน้มในการย้ายถิ่นมากกว่าวัยอื่น ๆ อย่างเห็นได้ชัด

เมื่อพิจารณาถึงข้อมูลเชิงพื้นที่ จากการสำรวจพบว่าผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่เคยอาศัยอยู่ในครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รองลงมาคือในภาคใต้ กรุงเทพมหานคร ภาคเหนือ และภาคกลาง จากข้อค้นพบดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นในเบื้องต้นว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนืออาจเข้าข่ายเป็นพื้นที่ต้นทางของผู้ย้ายถิ่นมากที่สุด เช่นเดียวกับข้อค้นพบที่ว่าผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่เป็นผู้ที่เคยอาศัยอยู่ในครัวเรือนในเขตชนบท

ในขณะเดียวกันเมื่อพิจารณาถึงข้อมูลทางสังคม จากการสำรวจพบว่าผู้ย้ายถิ่นทั้งในแบบภาพรวมและเฉพาะวัยแรงงาน ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่สำเร็จการศึกษาในระดับเทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 6 แต่ไม่เทียบเท่าปริญญาตรี รองลงมาคือผู้สำเร็จการศึกษาในระดับเทียบเท่าปริญญาตรีขึ้นไป จากข้อค้นพบดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นว่าผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่เป็นผู้สำเร็จการศึกษาในระดับสูงหรือกล่าวอีกนัยเป็นผู้สำเร็จการศึกษาเทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 6 ขึ้นไป

จากการสำรวจข้อมูลผู้ย้ายถิ่นโดยจำแนกตามพื้นที่ปลายทางในระดับจังหวัด พบว่าผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่ย้ายออกไปยังครัวเรือนที่อยู่ในจังหวัดอื่นหรือเป็นการย้ายถิ่นข้ามจังหวัด รองลงมาคือการย้ายภายใน

จังหวัดเดียวกัน และมีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่ย้ายไปต่างประเทศ ในขณะที่เดียวกันเมื่อพิจารณาข้อมูลผู้ย้ายถิ่นโดยจำแนกตามพื้นที่ปลายทางในระดับภูมิภาค พบว่าผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นการย้ายถิ่นภายในภูมิภาคเดียวกัน

สำหรับกรณีการย้ายถิ่นในระดับภูมิภาค เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนมากขึ้นว่าผู้ย้ายถิ่นออกได้ย้ายจากภูมิภาคใดไปสู่ภูมิภาคใด ผู้วิจัยจึงได้มีการนำข้อมูลพื้นที่ต้นทางมาพิจารณาร่วมกับกับข้อมูลพื้นที่ปลายทาง ซึ่งเป็นที่ตั้งของครัวเรือนที่ได้ย้ายออกไป จึงได้ข้อค้นพบว่าผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่มีพื้นที่ปลายทางอยู่ในภูมิภาคเดียวกัน ยกเว้นในกรณีที่ภูมิภาคต้นทางเป็นภาคเหนือ พบว่ามีสัดส่วนการย้ายไปยังพื้นที่ปลายทางในภูมิภาคเดียวกันและต่างภูมิภาคมีสัดส่วนที่เท่ากัน นอกจากนี้ได้พบว่าผู้ย้ายถิ่นในภาคใต้มีสัดส่วนของการย้ายถิ่นในภูมิภาคเดียวกันมากที่สุด ในขณะที่ภาคเหนือมีสัดส่วนของการย้ายถิ่นออกไปในภูมิภาคเดียวกันน้อยที่สุดและมีสัดส่วนการย้ายถิ่นไปต่างภูมิภาคและต่างประเทศสูงที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับภูมิภาคอื่น ทั้งนี้ในกรณีที่ผู้ย้ายถิ่นไม่ได้ย้ายอยู่ภายในภูมิภาคเดียวกัน ผู้ย้ายถิ่นในทุกภูมิภาค ยกเว้นกรุงเทพฯ ส่วนใหญ่ได้ย้ายไปยังกรุงเทพมหานคร ในขณะที่ผู้ย้ายถิ่นจากกรุงเทพฯ ส่วนใหญ่ย้ายไปภาคกลาง

นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาถึงระยะเวลาที่ย้ายออกไป ได้พบว่าส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ย้ายออกเป็นระยะเวลาตั้งแต่ 1 ปี ขึ้นไปนับจากวันที่สำรวจ รองลงมาคือเพิ่งย้ายออกไปไม่เกิน 1 ปี และมีเพียงส่วนน้อยที่เป็นผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาล สำหรับในการศึกษารังนี้ได้กำหนดให้การย้ายถิ่นโดยที่ไม่ทราบว่าจะย้ายกลับมาหรือไม่หรือไม่ได้เป็นการย้ายถิ่นตามฤดูกาลมีลักษณะเป็นการย้ายถิ่นแบบถาวร ในขณะที่การย้ายถิ่นตามฤดูกาลเป็นการย้ายถิ่นแบบชั่วคราว ดังนั้นจากข้อค้นพบที่ได้จึงสะท้อนให้เห็นว่าผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่ของประเทศไทยเป็นผู้ย้ายถิ่นแบบถาวร

จากการสำรวจพบว่าผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่ได้รับการรายงานสาเหตุผลหลักของการย้ายถิ่นคือด้านการทำงาน รองลงมาคือด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส และด้านการศึกษา นอกจากนี้เมื่อนำเหตุผลทั้ง 3 ประการมาพิจารณาร่วมกับลักษณะทางประชากรและสังคมของผู้ย้ายถิ่นออก ได้แก่ เพศ กลุ่มอายุ เขตเมือง/ชนบท ภูมิภาค และระดับการศึกษาสูงสุด จึงได้ข้อค้นพบในแต่ละด้านดังนี้

เมื่อจำแนกตามเพศ พบว่าเพศชายและเพศหญิงส่วนใหญ่ย้ายถิ่นเพราะเหตุผลด้านการทำงาน อย่างไรก็ตามความแตกต่างที่พบคือเพศชายมีสัดส่วนของการย้ายถิ่นเพราะการทำงานมากกว่าเพศหญิงอย่างเห็นได้ชัด ในขณะที่เพศหญิงได้ย้ายถิ่นเพราะเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส และเหตุผลด้านการศึกษามากกว่าเพศชาย

เมื่อจำแนกตามกลุ่มอายุ พบว่าผู้ย้ายถิ่นในวัยเด็กส่วนใหญ่ย้ายเพราะเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส เช่น การติดตามผู้เป็นบิดามารดา/ครอบครัวเมื่อมีการย้ายถิ่นเกิดขึ้น รองลงมาคือเหตุผล

ด้านการศึกษา สำหรับในช่วงวัยแรงงาน เหตุผลส่วนใหญ่ของการย้ายถิ่นคือเหตุผลด้านการทำงาน รองลงมาคือด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส ในขณะที่ในช่วงวัยผู้สูงอายุ เหตุผลส่วนใหญ่ของการย้ายถิ่นคือเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส รองลงมาคือการทำงาน โดยไม่พบว่าผู้สูงอายุที่ย้ายถิ่นออกคนใดย้ายเพราะเหตุผลด้านการศึกษาแต่อย่างใด

เมื่อจำแนกตามพื้นที่เมือง/ชนบท พบว่าผู้ย้ายถิ่นในเขตชนบทมีแนวโน้มย้ายถิ่นเพราะเหตุผลด้านการทำงานมากกว่าผู้ย้ายถิ่นในเขตเมืองอย่างเห็นได้ชัด ในขณะที่เหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส ผู้ย้ายถิ่นในเขตเมืองกลับมีสัดส่วนมากกว่าในเขตชนบท และสำหรับเหตุผลด้านการศึกษา ไม่พบความแตกต่างอย่างชัดเจนระหว่างสัดส่วนผู้ย้ายถิ่นในเขตเมืองกับชนบทแต่อย่างใด

เมื่อจำแนกตามภูมิภาค พบว่าผู้ย้ายถิ่นที่ก่อนหน้านี้ได้อาศัยอยู่ในภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยส่วนใหญ่มีแนวโน้มย้ายถิ่นด้วยสาเหตุด้านการงานในสัดส่วนที่สูงกว่าเหตุผลด้านอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบว่า มีสัดส่วนของผู้ที่ย้ายถิ่นเพราะเหตุผลด้านการงานสูงกว่าภาคอื่นอย่างเห็นได้ชัด ในขณะที่ผู้ย้ายถิ่นที่ก่อนหน้านี้ได้อาศัยอยู่ในภาคใต้และกรุงเทพมหานคร โดยส่วนใหญ่มีแนวโน้มย้ายถิ่นออกด้วยสาเหตุด้านครอบครัวและชีวิตการสมรสมากกว่าเหตุผลอื่น ๆ อย่างเห็นได้ชัด และทุกภูมิภาคผู้ย้ายถิ่นเพราะเหตุผลด้านการศึกษามีสัดส่วนน้อยที่สุด

เมื่อจำแนกตามระดับการศึกษาสูงสุด พบว่าผู้ย้ายถิ่นที่ไม่ได้เรียนได้มีการย้ายถิ่นเพราะเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรสในสัดส่วนที่สูงที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับเหตุผลด้านอื่น ๆ และเป็นกลุ่มที่มีสัดส่วนของการย้ายถิ่นด้วยเหตุผลดังกล่าวสูงสุดเมื่อเปรียบเทียบกับผู้สำเร็จการศึกษาในระดับอื่น ๆ นอกจากนี้ผู้ย้ายถิ่นที่สำเร็จการศึกษาระดับต่ำกว่าประถมศึกษาปีที่ 6 ก็ได้รับการรายงานว่ามีสัดส่วนของการย้ายถิ่นเพราะเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรสที่สูงสุดเช่นกัน ในขณะที่ผู้ที่มีศึกษาระดับเทียบเท่าประถมศึกษาปีที่ 6 ขึ้นไป ส่วนใหญ่ได้รับการรายงานเหตุผลการย้ายถิ่นออกว่าเป็นเพราะการทำงานในสัดส่วนที่มากที่สุด

เมื่อพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะการย้ายถิ่นกับเหตุผลการย้ายถิ่น โดยจำแนกเหตุผลการย้ายถิ่นตามพื้นที่ปลายทางในระดับจังหวัด/ประเทศ และในระดับภูมิภาค/ประเทศ พบว่าทั้งกลุ่มผู้ย้ายถิ่นภายในจังหวัดเดียวกันและกลุ่มผู้ย้ายถิ่นภายในภูมิภาคเดียวกัน ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ย้ายเพราะเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส รองลงมาคือเหตุผลด้านการงาน และเหตุผลด้านการศึกษา สำหรับกลุ่มผู้ย้ายไปจังหวัดอื่นและผู้ที่ย้ายไปยังต่างภูมิภาค ส่วนใหญ่ย้ายเพราะเหตุผลด้านการงาน รองลงมาคือเหตุผลด้านการศึกษา และเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส ในขณะที่ผู้ที่ย้ายไปต่างประเทศส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ได้รับการรายงานว่าย้ายเพราะเหตุผลด้านการงาน รองลงมาคือเหตุผลด้านชีวิตครอบครัวและการสมรส และด้านการศึกษา ทั้งนี้สามารถสรุปความสัมพันธ์

ระหว่างลักษณะการย้ายถิ่นกับเหตุผลการย้ายถิ่น ดังปรากฏในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 สรุปความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะการย้ายถิ่นกับเหตุผลการย้ายถิ่น (Summary of the Relationship between Migration Characteristics and Reasons for Migrations)

อันดับที่	ผู้ย้ายถิ่นภายในจังหวัดเดียวกัน/ภูมิภาคเดียวกัน	ผู้ย้ายถิ่นไปยังต่างจังหวัด/ต่างภูมิภาค	ผู้ย้ายถิ่นไปต่างประเทศ
1	ครอบครัวและชีวิตการสมรส	การทำงาน	การทำงาน
2	การทำงาน	การศึกษา	ครอบครัวและชีวิตการสมรส
3	การศึกษา	ครอบครัวและชีวิตการสมรส	การศึกษา

ในกระบวนการวิเคราะห์แบบพหุ ผู้วิจัยได้กำหนดให้เป็นการนำเสนอแผนภาพความสัมพันธ์ร่วมกันของกลุ่มรายการต่าง ๆ จากทั้ง 9 ตัวแปร ได้แก่ เพศ กลุ่มอายุแบบ 3 ช่วงวัย เขตเมือง/ชนบท ระดับการศึกษาสูงสุด การย้ายถิ่นระดับจังหวัด ภูมิภาคต้นทาง ภูมิภาคปลายทาง ระยะเวลาการย้ายถิ่น และเหตุผลการย้ายถิ่น สำหรับในที่นี้เพื่อให้ง่ายต่อการตีความ ผู้วิจัยจึงได้กำหนดเงื่อนไขการวิเคราะห์ให้เป็นการพิจารณาความสัมพันธ์แบบ 2 มิติ (dimension) หรือ 2 แกน (axis) บนแผนภาพ (Costa, et al., 2013) ทั้งนี้จากผลการวิเคราะห์ภาพรวมความสัมพันธ์ตามเงื่อนไขดังกล่าวในข้างต้นด้วยโปรแกรมประมวลผลสำเร็จรูปทางสถิติ เมื่อพิจารณาถึงค่าความเฉื่อยรวม (total inertia) ซึ่งพบว่ามีค่าเท่ากับ 0.444 โดยสามารถอ่านผลได้ว่าเมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มรายการต่าง ๆ ของตัวแปรทั้ง 9 ตัวแปรในข้างต้นแบบ 2 มิติพร้อมกันแล้ว จึงสามารถอธิบายความแปรปรวนของความสัมพันธ์ดังกล่าวได้คิดเป็นร้อยละ 44.4

อย่างไรก็ตามดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าเนื่องจากจุดประสงค์ของการใช้เทคนิควิเคราะห์ดังกล่าวคือ การพิจารณาแผนภาพการกระจายตัวของกลุ่มรายการต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับลักษณะทางประชากรและสังคม ลักษณะการย้ายถิ่น และเหตุผลการย้ายถิ่น ว่าสามารถสะท้อนถึงความคล้ายคลึงกันและความแตกต่างกันของคุณสมบัติต่าง ๆ ของผู้ย้ายถิ่นอันนำไปสู่การสรุปภาพรวมความสัมพันธ์ดังกล่าวด้วยการจัดกลุ่มผู้ย้ายถิ่นได้อย่างไร ดังนั้นสำหรับรูปแบบผลการวิเคราะห์ที่จะนำไปใช้ในการอภิปรายผลการศึกษาก็มุ่งเน้นไปที่ผลการวิเคราะห์แบบ Joint Plot of Category Points เป็นหลัก อย่างไรก็ตามเนื่องจากในกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลเป็นการดำเนินการผ่านโปรแกรมประมวลผลสำเร็จรูปทางสถิติ จึงทำให้ผู้วิจัยได้มีการกำหนดตัวของชื่อตัวแปรและกลุ่มรายการต่าง ๆ ดังนั้นเพื่อให้เกิดความเข้าใจในแผนภาพที่นำเสนอผลการวิเคราะห์ได้มากขึ้น ผู้วิจัยจึงขอให้คำอธิบายความหมายของชื่อย่อตัวแปร และชื่อย่อกลุ่มรายการต่าง ๆ ดังปรากฏในตารางที่ 2 และ 3 ดังนี้

ตารางที่ 2 ชื่อย่อและคำอธิบายตัวแปรที่ได้รับการนำมาใช้ในการวิเคราะห์
(Abbreviations and Descriptions of Variables)

ชื่อย่อตัวแปร	คำอธิบาย	ชื่อย่อตัวแปร	คำอธิบาย
ageomggr1	กลุ่มอายุแบบ 3 ช่วงวัย	region	ภูมิภาคต้นทาง
destin	การย้ายระดับจังหวัด/ประเทศ	regomg	ภูมิภาคปลายทาง
duraomg	ระยะเวลาการย้ายถิ่น	sexomg	เพศ
eduomg2	ระดับการศึกษาสูงสุด	urbanrural	เขตเมือง/ชนบท
greason	เหตุผลการย้ายถิ่น		

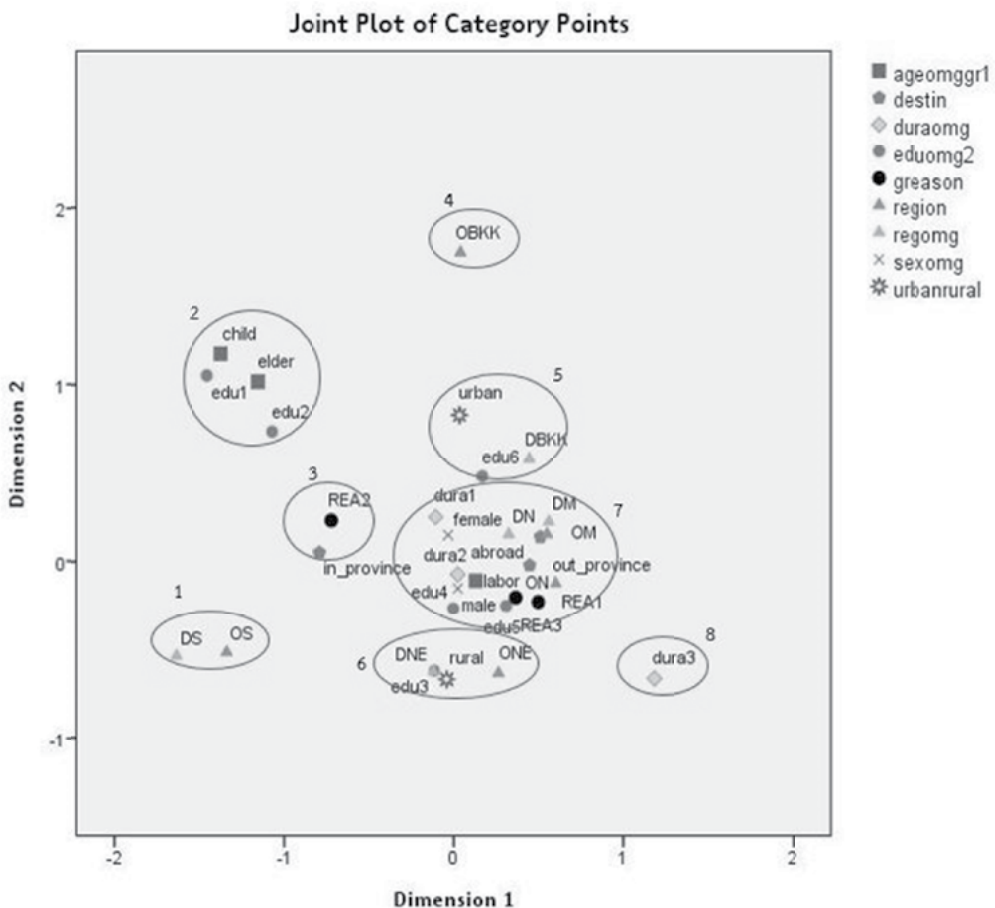
ตารางที่ 3 ชื่อย่อและคำอธิบายกลุ่มรายการของตัวแปรที่ได้รับการนำมาใช้ในการวิเคราะห์
การสมนัยแบบพหุ (Abbreviations and Descriptions of Categories of Variables
used in Multiple Correspondence Analysis)

ชื่อย่อ กลุ่มรายการ	คำอธิบาย	ชื่อย่อ กลุ่มรายการ	คำอธิบาย
male	เพศชาย	OS	พื้นที่ต้นทางภาคใต้
female	เพศหญิง	OBKK	พื้นที่ต้นทางกรุงเทพฯ
child	วัยเด็ก	DM	พื้นที่ปลายทางภาคกลาง
labor	วัยทำงาน	DN	พื้นที่ปลายทางภาคเหนือ
elder	วัยสูงอายุ	DNE	พื้นที่ปลายทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
urban	เขตเมือง (ของครัวเรือนตัวอย่าง)	DS	พื้นที่ปลายทางภาคใต้
rural	เขตชนบท (ของครัวเรือนตัวอย่าง)	DBKK	พื้นที่ปลายทางกรุงเทพฯ
edu1	ไม่ได้เรียนหนังสือ	in_province	การย้ายถิ่นภายในจังหวัดเดียวกัน
edu2	สำเร็จการศึกษาต่ำกว่า ป.6	out_province	การย้ายถิ่นไปยังต่างจังหวัด
edu3	สำเร็จการศึกษา ป.6 / เทียบเท่า	abroad	การย้ายถิ่นไปต่างประเทศ
edu4	สำเร็จการศึกษา ม.3 / เทียบเท่า	dura1	การย้ายถิ่นเป็นเวลาน้อยกว่า 1 ปี
edu5	สำเร็จการศึกษา ม.6 / เทียบเท่า	dura2	การย้ายถิ่นเป็นเวลาตั้งแต่ 1 ปี ขึ้นไป
edu6	สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีขึ้นไป	dura3	การย้ายถิ่นตามฤดูกาล
OM	พื้นที่ต้นทางภาคกลาง	REA1	การย้ายถิ่นเพราะการทำงาน
ON	พื้นที่ต้นทางภาคเหนือ	REA2	การย้ายถิ่นเพราะครอบครัว/ชีวิตสมรส
ONE	พื้นที่ต้นทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	REA3	การย้ายถิ่นเพราะการศึกษา

จากตารางที่ 2 เป็นการแสดงชื่อย่อและคำอธิบายชื่อย่อของตัวแปรต่าง ๆ ที่ได้ปรากฏในผลการวิเคราะห์ (ภาพที่ 1) โดยเป็นการสื่อให้ทราบว่าชื่อย่อตัวแปรที่ปรากฏควบคู่กับสัญลักษณ์ต่าง ๆ นั้นหมายถึงตัวแปรอะไรบ้างจากจำนวนตัวแปรทั้งหมด 9 แปรตัว และจากตัวย่อรวมถึงคำอธิบายชื่อกลุ่มรายการที่ปรากฏในตารางที่ 3 เป็นการอธิบายว่ากลุ่มรายการต่าง ๆ มาจากตัวแปรใดตามสัญลักษณ์ที่กำหนด และสะท้อนถึงคุณสมบัติใจของผู้ย้ายถิ่น ซึ่งมีจำนวนคุณสมบัติทั้งสิ้น 32 กลุ่มรายการ

ทั้งนี้จากผลการวิเคราะห์ที่ได้ เมื่อพิจารณาจากการกระจุกตัวและการกระจายตัวของจุดสัญลักษณ์หรือกลุ่มรายการต่าง ๆ ที่ได้จากการวิเคราะห์การสมนัยแบบพหุ ผู้วิจัยจึงสามารถจัดกลุ่มลักษณะผู้ย้ายถิ่น ด้วยการทำงานกลมล้อมรอบจุดสัญลักษณ์ของกลุ่มรายการต่าง ๆ ดังปรากฏในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 การจัดกลุ่มการกระจุกตัวของกลุ่มรายการของตัวแปรต่าง ๆ สำหรับอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะทางประชากรและสังคม ลักษณะการย้ายถิ่น และเหตุผลการย้ายถิ่น (Clustering the Category Points for Explaining the Relationship among Social and Demographic Characteristics, Migration Characteristics, and Reasons for Migration)

จากภาพที่ 1 พบว่าจากการพิจารณาการกระจายตัวและการกระจุกตัวของกลุ่มรายการต่าง ๆ จำนวน 32 กลุ่มรายการ ผู้วิจัยจึงสามารถจัดกลุ่มผู้ย้ายถิ่นจากการกระจุกตัวของกลุ่มรายการต่าง ๆ ได้จำนวน 8 กลุ่ม โดยในแต่ละกลุ่มผู้วิจัยได้มีการกำหนดชื่อกลุ่มโดยพิจารณาจากลักษณะร่วมกันของกลุ่มรายการ

ต่าง ๆ ที่ได้รับการจัดให้อยู่ในกลุ่มเดียวกัน ทั้งนี้เนื่องจากผู้วิจัยได้สังเกตเห็นว่ากลุ่มรายการต่าง ๆ เหล่านี้ได้สะท้อนถึงภูมิหลังทางประชากรและสังคม ตลอดจนลักษณะการย้ายถิ่นและเหตุผลการย้ายถิ่น ซึ่งต่างเป็นกลุ่มรายการจากตัวแปรที่สะท้อนถึงแบบแผนการดำเนินชีวิตและพฤติกรรมเกี่ยวกับการย้ายถิ่น ดังนั้นการจัดกลุ่มและการกำหนดชื่อกลุ่มผู้ย้ายถิ่นในการศึกษาครั้งนี้จึงสะท้อนให้เห็นถึงชีวิตทางสังคมและแบบแผนการย้ายถิ่นในลักษณะที่แตกต่างกันไปตามบริบทต่าง ๆ ได้แก่ พื้นที่ช่วงวัย ลักษณะและเหตุผลการย้ายถิ่น เพราะฉะนั้นเมื่อพิจารณาถึงการกระจุกตัวของกลุ่มรายการต่าง ๆ ในข้างต้น ผู้วิจัยจึงสามารถกำหนดชื่อกลุ่มผู้ย้ายถิ่นทั้ง 8 กลุ่มได้ดังนี้ 1) กลุ่มผู้ย้ายถิ่นชาวภาคใต้ 2) กลุ่มผู้ย้ายถิ่นวัยฟุ้งเฟ้อ 3) กลุ่มผู้ย้ายถิ่นในระยะใกล้ 4) กลุ่มผู้ย้ายถิ่นจากกรุงเทพฯ 5) กลุ่มผู้ย้ายถิ่นคนเมือง 6) กลุ่มผู้ย้ายถิ่นคนชนบท 7) กลุ่มผู้ย้ายถิ่นวัยแรงงาน/กลุ่มผู้ย้ายถิ่นคนหนุ่มมาก และ 8) กลุ่มผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาล

ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเข้าใจมากขึ้นเกี่ยวกับองค์ประกอบกลุ่มรายการในแต่ละกลุ่มผู้ย้ายถิ่นทั้ง 8 กลุ่ม ผู้วิจัยจึงได้สรุปผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะทางประชากรและสังคม ลักษณะการย้ายถิ่น และเหตุผลการย้ายถิ่น ด้วยเทคนิคการสมนัยแบบพหุ ดังปรากฏในตารางที่ 4

อย่างไรก็ตามเพื่อให้เกิดความกระชับต่อการอภิปรายผลการศึกษา ผู้วิจัยจึงได้จัดกลุ่มและกำหนดชื่อกลุ่มผู้ย้ายถิ่นในภาพรวมขึ้นมาอีกครั้งโดยพิจารณาจากตำแหน่งที่ตั้งของกลุ่มผู้ย้ายถิ่นทั้ง 8 กลุ่ม ซึ่งจากภาพที่ 1 ก็ได้พบว่ากลุ่มผู้ย้ายถิ่นในกลุ่มที่ 1 – 3 มีตำแหน่งของกลุ่มอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน ผู้วิจัยจึงได้จัดกลุ่มรวมกันอีกครั้งและกำหนดชื่อว่า “กลุ่มผู้ย้ายถิ่นที่มุ่งเน้นเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส” ในขณะที่เดียวกันกลุ่มผู้ย้ายถิ่นในกลุ่มที่ 5 – 7 ก็ได้มีตำแหน่งของกลุ่มอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน ผู้วิจัยจึงได้จัดกลุ่มดังกล่าวรวมกันอีกครั้งและกำหนดชื่อว่า “กลุ่มผู้ย้ายถิ่นที่มุ่งเน้นเหตุผลด้านความก้าวหน้าในชีวิต” ดังนั้นจากผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะทางประชากรและสังคม ลักษณะการย้ายถิ่นกับเหตุผลการย้ายถิ่นของผู้ย้ายถิ่นด้วยเทคนิคการวิเคราะห์การสมนัยแบบพหุ จึงสามารถจำแนกกลุ่มผู้ย้ายถิ่นในประเทศไทยออกเป็น 4 กลุ่มใหญ่ในภาพรวม ได้แก่ กลุ่มผู้ย้ายถิ่นที่มุ่งเน้นเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส กลุ่มผู้ย้ายถิ่นจากกรุงเทพฯ กลุ่มผู้ย้ายถิ่นที่มุ่งเน้นเหตุผลด้านความก้าวหน้าในชีวิต และกลุ่มผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาล

ตารางที่ 4 สรุปผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะทางประชากรและสังคม
ลักษณะการย้ายถิ่น และเหตุผลการย้ายถิ่นด้วยเทคนิคการสมนัยแบบพหุ
(Summary of the Result of Multiple Correspondence Analysis about the
Relationships among Social and Demographic Characteristics, Migration
Characteristics, and Reasons for Migration)

กลุ่มที่	กลุ่มรายการที่จัดอยู่ในกลุ่มเดียวกัน	ชื่อเรียกกลุ่มผู้ย้ายถิ่นแบบ กลุ่มย่อย	ชื่อเรียกกลุ่มผู้ย้ายถิ่นใน ภาพรวม
1	ภูมิภาคต้นทางที่เป็นภาคใต้ (OS) และภูมิภาค ปลายทางที่เป็นภาคใต้ (DS)	กลุ่มผู้ย้ายถิ่นชาวภาคใต้	กลุ่มผู้ย้ายถิ่นที่มุ่งเน้น เหตุผลด้านครอบครัวและ ชีวิตการสมรส
2	ช่วงอายุที่เป็นวัยเด็ก (child) วัยสูงอายุ (elder) การ ไม่ได้เรียนหนังสือ (edu1) การสำเร็จการศึกษาระดับต่ำ กว่าประถมศึกษาปีที่ 6 หรือเทียบเท่า (edu2)	กลุ่มผู้ย้ายถิ่นวัยพึ่งพิง	
3	การย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการ สมรส (REA2) การย้ายถิ่นภายในจังหวัดเดียวกัน (in_province)	กลุ่มผู้ย้ายถิ่นในระยะใกล้	
4	พื้นที่ต้นทางที่เป็นกรุงเทพฯ (OBKK)	กลุ่มผู้ย้ายถิ่นจากกรุงเทพฯ	
5	เขตเมือง (urban) พื้นที่ปลายทางที่เป็นกรุงเทพฯ (DBKK) การสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีขึ้นไป หรือเทียบเท่า (edu6)	กลุ่มผู้ย้ายถิ่นคนเมือง	กลุ่มผู้ย้ายถิ่นที่มุ่งเน้น เหตุผลด้านความก้าวหน้า ในชีวิต
6	เขตชนบท (rural) ภูมิภาคต้นทางที่เป็นภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ (ONE) ภูมิภาคปลายทางที่เป็น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (DNE) การสำเร็จการศึกษา ระดับประถมศึกษาปีที่ 6 หรือเทียบเท่า (edu3)	กลุ่มผู้ย้ายถิ่นคนชนบท	
7	ผู้ย้ายถิ่นวัยแรงงาน (labor) การย้ายถิ่นด้วยเหตุผล ด้านการทำงาน (REA1) การย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้าน การศึกษา (REA3) การสำเร็จการศึกษาระดับ มัธยมศึกษาตอนต้นหรือเทียบเท่า (edu4) การสำเร็จ การศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นหรือเทียบเท่า (edu5) การย้ายถิ่นไปยังต่างจังหวัด (out_province) การย้ายถิ่นไปต่างประเทศ (abroad) ภูมิภาคต้นทางที่ เป็นภาคเหนือ (ON) ภูมิภาคปลายทางที่เป็นภาคเหนือ (DN) ภูมิภาคต้นทางที่เป็นภาคกลาง (OM) ภูมิภาค ปลายทางที่เป็นภาคกลาง (DM) เพศชาย (male) เพศ หญิง (female) การย้ายถิ่นเป็นเวลาน้อยกว่า 1 ปี (dura1) การย้ายถิ่นเป็นเวลาตั้งแต่ 1 ปีขึ้นไป (dura2)	กลุ่มผู้ย้ายถิ่นวัยแรงงาน/ กลุ่มผู้ย้ายถิ่นคนหนุ่มมาก	
8	การย้ายถิ่นตามฤดูกาล (dura3)	กลุ่มผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาล	

6) การอภิปรายผลการศึกษา (Discussion)

จากผลการวิเคราะห์และการจัดกลุ่มผู้ย้ายถิ่นออกเป็น 4 กลุ่มในหัวข้อก่อนหน้าจึงสะท้อนให้เห็นว่ากลุ่มผู้ย้ายถิ่นทั้ง 4 กลุ่มต่างมีภูมิหลังทางประชากรและสังคม ลักษณะการย้ายถิ่น และเหตุผลการย้ายถิ่น เป็นคุณสมบัติที่ประกอบร่วมกันสำหรับการจำแนกความแตกต่างของกลุ่มผู้ย้ายถิ่นทั้ง 4 กลุ่มออกจากกันอย่างเห็นได้ชัด โดยพบว่ากลุ่มผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลเป็นกลุ่มผู้ย้ายถิ่นกลุ่มเดียวที่มีกลุ่มรายการเพียง 1 กลุ่มรายการกระจายตัวแยกออกมาจากกลุ่มรายการอื่น ๆ อย่างเห็นได้ชัด แต่กระนั้นก็มีตำแหน่งของกลุ่มที่อยู่ใกล้กับเหตุผลการย้ายถิ่นด้านการทำงานและการศึกษาหรือกล่าวอีกนัยคือผู้ที่ย้ายถิ่นตามฤดูกาลมีแนวโน้มที่จะย้ายถิ่นเพราะเหตุผลด้านการทำงานและการศึกษามากกว่าเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส แต่เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาลมีสัดส่วนน้อยกว่าผู้ย้ายถิ่นแบบถาวรค่อนข้างมาก จึงส่งผลให้กลุ่มรายการดังกล่าวไม่กระจุกตัวหรือถูกจัดอยู่ในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่

ในขณะที่เดียวกันกลุ่มผู้ย้ายถิ่นจากกรุงเทพฯ ซึ่งพบว่าเป็นกลุ่มผู้ย้ายถิ่นที่มีกลุ่มรายการเพียง 1 กลุ่มรายการก็ได้มีการกระจายตัวแยกออกมาจากกลุ่มรายการอื่น ๆ อย่างเห็นได้ชัดเช่นกัน จากข้อค้นพบดังกล่าวจึงสามารถตีความได้ว่าแม้กรุงเทพมหานครเป็นศูนย์กลางความเจริญทางเศรษฐกิจและสาธารณูปโภคซึ่งมีลักษณะเป็นปัจจัยดึงดูด (Pull Factor) ให้คนพื้นที่อื่นย้ายเข้า แต่ในขณะที่เดียวกันก็อาจเป็นพื้นที่ที่มีปัจจัยผลักดัน (Push Factor) บางอย่างที่ทำให้มีผู้ย้ายถิ่นออกไปได้เช่นกัน เช่น ปัญหาความแออัดของผู้คน ปัญหาการจราจร ปัญหามลภาวะหรือคุณภาพสิ่งแวดล้อม ฯลฯ นอกจากนี้เมื่อผู้ที่เคยย้ายถิ่นเข้ามาในกรุงเทพฯ ได้หมดภาระหน้าที่หรือไม่มีความเกี่ยวพันใด ๆ กับการใช้ชีวิตในกรุงเทพฯ อีกต่อไป ในเวลาต่อมาจึงอาจตัดสินใจย้ายถิ่นออกจากกรุงเทพฯ หรือย้ายถิ่นกลับสู่ภูมิลำเนาได้เช่นกัน (ซึ่งการย้ายถิ่นกลับถือได้ว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของการย้ายถิ่น) กล่าวอีกนัยคือกรุงเทพฯ มีลักษณะเป็นพื้นที่ศูนย์กลางของการเคลื่อนย้ายของผู้คนอย่างสม่ำเสมอ (มีการย้ายถิ่นเข้าและออกอยู่ตลอดเวลา) อีกทั้งเมื่อพิจารณาเฉพาะสัดส่วนของผู้ย้ายถิ่นโดยจำแนกตามภูมิภาคก็ได้พบว่ากรุงเทพฯ ไม่ใช่พื้นที่ที่มีสัดส่วนของผู้ย้ายถิ่นออกน้อยที่สุดแต่ประการใด

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่ากรุงเทพฯ เป็นพื้นที่ที่มีปัจจัยดึงดูดอันเนื่องมาจากการเป็นศูนย์กลางความเจริญทางเศรษฐกิจและสาธารณูปโภค ดังนั้นในกรณีที่ไม่ได้เป็นการย้ายถิ่นภายในภูมิภาคเดียวกัน กลุ่มผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่ในประเทศไทยจึงมีแนวโน้มย้ายถิ่นเข้ามายังกรุงเทพมหานคร ในขณะที่เดียวกันจากการพบว่าผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่เป็นผู้ย้ายถิ่นแบบถาวรซึ่งเป็นกลุ่มผู้ย้ายถิ่นที่มีการกระจุกตัวของกลุ่มรายการต่าง ๆ จำนวนมาก เช่น การย้ายถิ่นข้ามจังหวัดและข้ามประเทศหรือในที่นี้รวมเรียกว่าเป็นการย้ายถิ่นในระยะไกล การย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้านการทำงาน/การศึกษา การย้ายถิ่นของวัยแรงงานหรือผู้ที่มีอายุ 15-59 ปี และการย้ายถิ่นของผู้สำเร็จการศึกษาในระดับปานกลางถึงสูง ซึ่งผู้วิจัยได้จัดกลุ่มผู้ย้ายถิ่นที่มีคุณสมบัติต่าง ๆ เหล่านี้รวมเรียกว่าเป็นกลุ่มผู้ย้ายถิ่นที่มุ่งเน้นเหตุผลด้านความก้าวหน้าในชีวิต ซึ่งมีลักษณะในภาพรวมสอดคล้องกับการย้ายถิ่นเพื่อแสวงหาชีวิตที่ดีกว่าเดิมโดยมีเป้าหมาย/

แรงขับเคลื่อนเศรษฐกิจเป็นที่ตั้งหรือการมีสถานภาพเป็นแรงงานย้ายถิ่น (สุภางค์ จันทวานิช, 2559; Piore, 1979)

จากคุณสมบัติต่าง ๆ ในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นดังกล่าวจึงสอดคล้องกับแนวคิดการเปลี่ยนสถานภาพทางเศรษฐกิจสังคม (Socio-Economic Mobility) หรือการเลื่อนชั้นทางสังคม (Social Mobility) ซึ่งเป็นแนวคิดที่ผู้วิจัยนำมาใช้สนับสนุนภาพรวมของสาเหตุการย้ายถิ่นที่เกิดจากความคาดหวังหรือความต้องการยกระดับสถานภาพทางเศรษฐกิจสังคมของตนให้ไปอยู่ในสถานะที่ดีกว่าเดิมหรือการประสบความสำเร็จในชีวิต เช่น ความต้องการมีระดับการศึกษาที่สูงขึ้นเพื่อที่จะได้มีโอกาส/ทางเลือกในการประกอบอาชีพมากขึ้น การย้ายถิ่นไปยังเขตเมืองหรือพื้นที่ที่มีความหลากหลายของอาชีพ/ความชุกของตลาดแรงงาน/ค่าตอบแทนที่สูงกว่าพื้นที่ต้นทาง ฯลฯ ทั้งนี้การนำแนวคิดดังกล่าวมาใช้อภิปรายกับข้อค้นพบในช่วงต้นมีความสอดคล้องกับงานศึกษาของ Fielding (2007) ซึ่งพบว่า การย้ายถิ่นหรือการเคลื่อนย้ายในเชิงภูมิศาสตร์ (Geographical Mobility) มีความสัมพันธ์ทางบวกกับการเลื่อนชั้นทางสังคม ซึ่งสอดคล้องกับข้อค้นพบในงานของ Long (2005) โดยพบว่าผู้ที่ย้ายเข้ามาในเขตเมืองมีแนวโน้มของสถานภาพทางเศรษฐกิจสังคมในระดับที่ดีขึ้นมากกว่าผู้ที่ยังอยู่ในชนบท ในขณะที่วัยทำงานศึกษาของ DeJong and Fawcett (1981) ก็ได้กล่าวถึงแรงจูงใจของผู้ย้ายถิ่นว่าเป็นความหวังเชิงคุณค่าต่อเป้าหมายในการย้ายถิ่นอันเกิดจากการทำงานร่วมกันของแรงขับในด้านต่าง ๆ ในระดับปัจเจกบุคคลที่เชื่อมโยงเข้ากับมิติทางสังคม เช่น แรงขับเศรษฐกิจในระดับครัวเรือน การเลื่อนสถานภาพ/ช่วงชั้นทางสังคม ความพึงพอใจในสภาพที่อยู่อาศัย อิทธิพลจากเพื่อนและครอบครัว แบบแผนการดำเนินชีวิตที่พึงพอใจ/ปรารถนา ฯลฯ ดังนั้นความต้องการในการเปลี่ยนสถานภาพทางเศรษฐกิจสังคมของตนให้ดีขึ้นจึงเป็นแนวคิดที่ครอบคลุมถึงความต้องการในการย้ายถิ่นของกลุ่มกลุ่มผู้ย้ายถิ่นที่มุ่งเน้นเหตุผลด้านความก้าวหน้าในชีวิตซึ่งเป็นกลุ่มผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่หรือการย้ายถิ่นกระแสหลักของประเทศไทย

ในขณะเดียวกันเมื่อพิจารณาถึงกลุ่มผู้ย้ายถิ่นที่มุ่งเน้นเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรส ซึ่งเป็นกลุ่มผู้ย้ายถิ่นที่มีลักษณะเด่นเกี่ยวกับการมีอายุในช่วงวัยเด็กและวัยสูงอายุ การย้ายถิ่นภายในจังหวัดเดียวกันซึ่งในที่นี้สมมติให้เป็นการย้ายถิ่นในระยะใกล้ และการย้ายถิ่นของผู้ที่มีระดับการศึกษาไม่สูง จึงสามารถตีความได้ว่าคุณสมบัติต่าง ๆ เหล่านี้อาจสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นผู้พึ่งพิงหรือข้อจำกัดส่วนบุคคลที่อาจมีส่วนเหนี่ยวนำต่อการย้ายถิ่นในลักษณะที่แตกต่างไปจากกลุ่มผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่ กล่าวคือผู้ย้ายถิ่นวัยเด็กและวัยสูงอายุบางรายอาจจำเป็นต้องย้ายถิ่นตามสมาชิกในครอบครัวที่อยู่ในวัยแรงงานซึ่งเข้าข่ายเป็นการย้ายถิ่นแบบทุติยภูมิหรือการย้ายถิ่นที่ไม่ได้เกิดจากความต้องการของตนเองโดยตรง ในขณะที่วัยผู้ย้ายถิ่นวัยเด็กและวัยสูงอายุหรือคนรุ่นเก่าก็อาจมีความเชื่อมโยงกับระดับการศึกษาที่ยังไม่สูงมากด้วยเช่นกัน

อย่างไรก็ตามผู้ย้ายถิ่นในวัยแรงงานบางส่วนก็สามารถเป็นผู้ย้ายถิ่นที่มุ่งเน้นเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรสเป็นเหตุผลหลักได้เช่นกัน เช่น การย้ายถิ่นตามคู่สมรส การแสวงหาที่อยู่อาศัย/การตั้งถิ่นฐานใหม่ ซึ่งเหตุผลดังกล่าวมีความเกี่ยวข้องกับการย้ายถิ่นภายในจังหวัดเดียวกันหรือการย้ายถิ่นในระยะใกล้ด้วยเช่นกัน โดยสามารถตีความได้ว่าผู้ย้ายถิ่นบางรายอาจยังมีความรู้สึกผูกพันกับพื้นที่ต้นทางและ/หรือความต้องการที่จะเกื้อหนุนหรือได้รับการเกื้อหนุนระหว่างเครือญาติด้วยกันหรือกลุ่มสังคมที่คุ้นเคยหรือยังมีสายสัมพันธ์ต่อกัน จึงทำให้การย้ายถิ่นหรือการย้ายที่อยู่อาศัยจึงยังจำกัดอยู่ในจังหวัดเดียวกันหรือไม่ไกลจากที่เดิมมากเพื่อความสะดวกต่อการเดินทางไปมาหาสู่ ดังนั้นประเด็นเกี่ยวกับการย้ายถิ่นเนื่องด้วยเหตุผลด้านชีวิตครอบครัวและการสมรสเช่นนี้จึงสามารถนำแนวคิดเกี่ยวกับความผูกพันทางสังคม (Social Bonds) ความผูกพันกับสถานที่ (Place Attachment) และการเกื้อหนุนทางสังคม (Social Support) มาใช้อธิบายความต้องการอยู่กับวิถีชีวิตเดิม ๆ ในพื้นที่ใกล้เคียงกับพื้นที่ต้นทางของผู้ย้ายถิ่นดังกล่าวได้เช่นกัน

นอกจากนี้จากข้อค้นพบที่ว่ากรย้ายถิ่นภายในภูมิภาคเดียวกันของผู้ย้ายถิ่นภาคใต้ก็เป็นกลุ่มผู้ย้ายถิ่นอีกกลุ่มที่มีการกระจายตัวแยกออกมาจากกลุ่มรายการต่าง ๆ อย่างเห็นได้ชัด ทั้งนี้จากการที่กลุ่มผู้ย้ายถิ่นภาคใต้มีตำแหน่งอยู่ใกล้กับการย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรสมากกว่าด้านอื่น ๆ จึงสามารถอธิบายได้ว่าการที่ผู้ย้ายถิ่นภาคใต้มีแนวโน้มย้ายถิ่นภายในภูมิภาคเดียวกันอย่างชัดเจนมากกว่าผู้ย้ายถิ่นในภูมิภาคอื่น ๆ อาจเป็นเพราะความต้องการย้ายที่อยู่อาศัยในพื้นที่ที่ตนเองคุ้นเคย ซึ่งลักษณะเฉพาะทางภูมิศาสตร์ของภาคใต้อาจเป็นเหตุผลอย่างหนึ่งของการตัดสินใจย้ายถิ่นภายในภูมิภาคเดิม เช่น ความเคยชินกับสภาพอากาศ/ภูมิประเทศ การประกอบอาชีพประมงน้ำเค็ม การเพาะปลูกพืชประจำท้องถิ่น ฯลฯ ตลอดจนประเด็นด้านสังคมและวัฒนธรรมในภาคใต้ เช่น การมีสัดส่วนผู้นับถือศาสนาอิสลามมากที่สุดในประเทศไทย วัฒนธรรมมลายู วัฒนธรรมอาหาร ฯลฯ ก็อาจมีส่วนเกี่ยวข้องกับการตั้งถิ่นฐานใหม่หรือย้ายที่อยู่อาศัยภายในภาคใต้เช่นเดิมได้เช่นกัน ซึ่งข้อค้นพบดังกล่าวมีความสอดคล้องกับงานศึกษาของ Jampaklay et al. (2007) ในประเด็นเกี่ยวกับการเลือกที่พักอาศัยของผู้ย้ายถิ่นซึ่งสะท้อนถึงความต้องการที่จะเลือกที่พักอาศัยให้อยู่ใกล้กับผู้คนที่มีวัฒนธรรมและมีวิถีชีวิตใกล้เคียงกัน ตลอดจนแนวโน้มการตั้งถิ่นฐานใหม่โดยเริ่มต้นจากการที่ผู้ย้ายถิ่นมักเลือกพำนักอาศัยในเขตที่มีคนพวกเดียวกันอาศัยอยู่ (สุภางค์ จันทวานิช, 2559) ทั้งนี้ประเด็นการเลือกที่พักอาศัย/การตั้งถิ่นฐานเพราะความคุ้นเคยกับวิถีชีวิตแบบเดิมอาจเป็นเหตุผลแอบแฝงหรือเหตุผลรองของกลุ่มผู้ย้ายถิ่นที่มุ่งเน้นเหตุผลด้านความก้าวหน้าในชีวิตได้เช่นกัน เนื่องจากผลการศึกษาในครั้งนี้อย่างได้พบว่ากลุ่มผู้ย้ายถิ่นคนเมืองซึ่งเป็นหนึ่งในกลุ่มย่อยของกลุ่มผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่ก็ได้มีความโดดเด่นเกี่ยวกับการมีพื้นที่ต้นทางอยู่ในเขตเมืองและมีพื้นที่ปลายทางเป็นกรุงเทพฯ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่านอกจากเหตุผลด้านความเจริญของพื้นที่ซึ่งสามารถได้รับการนำมาใช้อธิบายสาเหตุการย้ายถิ่นของคนเมือง ในอีกแง่มุมหนึ่งก็อาจสะท้อนให้เห็นถึงความคุ้นเคยกับวิถีชีวิตในเขตเมืองได้เช่นกัน จึงส่งผลให้ผู้ย้ายถิ่นที่มีพื้นที่ต้นทางอยู่ในเขตเมืองมีแนวโน้มตัดสินใจย้ายถิ่นไปยังกรุงเทพฯ หรือเป็นการย้ายถิ่นภายในกรุงเทพฯ ซึ่งมีลักษณะเป็นสังคมเมืองเช่นเดิม

อย่างไรก็ตามสำหรับในกรณีที่ย้ายถิ่นวัยแรงงานบางรายอาจมีระดับการศึกษาที่ไม่สูงมาก จึงอาจทำให้เป็นข้อจำกัดต่อการย้ายถิ่นในระยะไกล ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าผู้ย้ายถิ่นที่มีระดับการศึกษาที่ไม่สูงมากจึงยังไม่มียัทธิัษะแรงงานที่สูงมากพอต่อการเป็นปัจจัยส่งเสริมให้มีการย้ายถิ่นในระยะไกล หรือมีทางเลือกในการประกอบอาชีพค่อนข้างจำกัดมากกว่าผู้ที่มีระดับการศึกษาหรือทักษะแรงงานสูงกว่า สำหรับข้อค้นพบในประเด็นดังกล่าวผู้วิจัยได้พบว่ามีความคล้ายคลึงกับข้อค้นพบบางส่วนจากงานศึกษาของ Jampaklay et al. (2007) ในประเด็นเกี่ยวกับการเลือกพื้นที่ปลายทางของผู้ย้ายถิ่นที่มีระดับการศึกษาไม่สูงหรือมีทุนมนุษย์ในระดับต่ำว่าเป็นผู้ที่มีแนวโน้มต้องการได้รับการสนับสนุนทางสังคมและวัฒนธรรมจากผู้ที่มีพื้นเพเดียวกัน เพราะฉะนั้นผู้วิจัยจึงมองว่าจากข้อค้นพบในงานศึกษาดังกล่าวจึงสามารถได้รับการนำมาประยุกต์ใช้สำหรับการอธิบายถึงสาเหตุที่ผู้ย้ายถิ่นวัยแรงงานบางส่วนที่มีระดับการศึกษาไม่สูงมากมีแนวโน้มย้ายถิ่นในระยะไกลมากกว่าระยะไกลได้เช่นกัน

7) การสรุป ข้อจำกัด และข้อเสนอแนะ (Conclusion, limitation, and suggestion)

จากผลการศึกษาในการวิจัยครั้งนี้ เมื่อพิจารณาในระดับมหภาคโดยมุ่งเน้นไปที่มิติเชิงพื้นที่ นอกจากการย้ายถิ่นยังคงเป็นปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทั้งในทางประชากรและสังคม ในขณะเดียวกันการย้ายถิ่นยังสามารถสะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างหรือความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่ ซึ่งมีลักษณะสอดคล้องกับทฤษฎีปัจจัยผลักออกและปัจจัยดึงดูด (push-and-pull factors) ของ Lee โดยเชื่อมโยงกับทฤษฎีการย้ายถิ่นในมุมมองเศรษฐศาสตร์สำนักนีโอคลาสสิกที่ว่าด้วยสาเหตุเกี่ยวกับการย้ายถิ่นว่าเป็นผลมาจากความไม่เท่าเทียมกันในแง่ระดับการพัฒนาทางเศรษฐกิจเชิงเปรียบเทียบระหว่างพื้นที่ต้นทางกับพื้นที่ปลายทาง ความไม่สมดุลระหว่างอุปสงค์และอุปทานในตลาดแรงงาน ตลอดจนความแตกต่างระหว่างอัตราค่าจ้างระหว่าง 2 พื้นที่ ดังนั้นจากข้อค้นพบต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจึงแสดงให้เห็นว่าประเทศไทยยังคงมีความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่ในแง่ของการเป็นศูนย์กลางความเจริญทางเศรษฐกิจและสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ กล่าวคือในบางพื้นที่อย่างกรุงเทพมหานครและเขตเมืองเปรียบเสมือนพื้นที่ที่มีปัจจัยดึงดูดเกี่ยวกับโอกาสการมีงานทำ หรือในฐานะแหล่งกระจุกตัวของหน่วยธุรกิจต่าง ๆ ตลอดจนความพร้อมและสะดวกสบายของสาธารณูปโภค ฯลฯ จึงส่งผลให้เกิดกระแสรายย้ายถิ่นส่วนใหญ่ในลักษณะที่เป็นกรายย้ายจากเขตชนบทไปสู่เขตเมืองหรือจากเมืองรองเข้าสู่เมืองหลักภายในภูมิภาคเดียวกัน

ในทางตรงกันข้าม สำหรับพื้นที่ชนบทและภูมิภาคอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคตะวันออกเฉียงเหนือ² เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีแนวโน้มระดับความเจริญทางเศรษฐกิจน้อยกว่าพื้นที่อื่น ๆ จึงทำให้เกิดสภาพแวดล้อมที่เป็นเสมือนปัจจัยผลักดันในพื้นที่ต้นทาง ดังนั้นผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เดิมจึงอาจตัดสินใจย้ายถิ่นออกไปยังพื้นที่อื่นที่มีความเจริญทางเศรษฐกิจมากกว่าหรือมีโอกาสแสวงหาอาชีพที่ทำรายได้สูง

² จากการค้นคว้าข้อมูลในรายงานผลิตภัณฑ์ภาคและจังหวัดแบบปริมาณลูกโซ่ ฉบับ พ.ศ. 2559 ผู้วิจัยพบว่าผลิตภัณฑ์ภาคต่อหัว (GRP per capita) ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือในปี พ.ศ. 2558 และ 2559 มีค่าต่ำสุดเมื่อเปรียบเทียบกับภูมิภาคอื่น ๆ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2561)

กว่าและ/หรือมีความหลากหลายของช่องทางในการทำงานได้มากกว่า เพราะฉะนั้นเนื่องด้วยสถานการณ์ด้านความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่เช่นนี้ จึงทำให้พื้นที่ชนบทและภาคตะวันออกเฉียงเหนือจึงมีปัจจัยดึงดูดน้อยกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับเขตเมืองและภูมิภาคอื่น ๆ จึงส่งผลให้ในเขตชนบทและภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีสัดส่วนผู้ย้ายถิ่นออกสูงกว่าเขตเมืองและกรุงเทพมหานคร

ในขณะเดียวกัน เมื่อพิจารณาในระดับจุลภาคโดยมุ่งเน้นไปที่มิติด้านเหตุผลหลักที่ใช้ในการตัดสินใจย้ายถิ่น การพบว่า การย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้านการทำงานและการศึกษามีความเกี่ยวพันกับความต้องการความก้าวหน้าในชีวิต เนื่องจากการศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นมีส่วนทำให้ได้รับคุณวุฒิทางการศึกษาที่สามารถนำไปต่อยอดการเลื่อนขั้น/ตำแหน่งหน้าที่การงาน หรือการประกอบอาชีพที่มีรายได้สูงขึ้น ในขณะที่การย้ายไปทำงานในต่างถิ่นในบางครั้งก็สามารถตอบสนองต่อโอกาสในการได้รายได้เพิ่มขึ้นอันเนื่องมาจากการย้ายไปประจำสาขาอื่นและ/หรือการได้เลื่อนตำแหน่งในต่างพื้นที่ ตลอดจนการแสวงหาโอกาสในการเปลี่ยนงานหรือที่ทำงานเพื่อให้ได้ประกอบอาชีพที่ถนัดหรือมีช่องทางรายได้ที่ดีและมีมั่นคงมากกว่าตอนอยู่ในพื้นที่ต้นทาง สำหรับการย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้านครอบครัวและชีวิตการสมรสก็สะท้อนให้เห็นถึงความผูกพันทางสังคมหรือความคุ้นเคยกับวิถีชีวิตแบบเดิมในพื้นที่ต้นทางจึงส่งผลให้การย้ายถิ่นไปยังพื้นที่ปลายทางจึงยังอยู่ในอาณาบริเวณอันใกล้หรือยังอยู่ภายในจังหวัดเดียวกัน/ภูมิภาคเดียวกัน

อย่างไรก็ตามเนื่องจากข้อมูลที่ได้จากการสำรวจครั้งนี้ได้กำหนดให้มีการรายงานเหตุผลการย้ายถิ่นเพียง 1 คำตอบ ซึ่งในความเป็นจริงผู้ย้ายถิ่นอาจใช้เหตุผลหลายประการสำหรับประกอบการตัดสินใจย้ายถิ่น เช่น ผู้ย้ายถิ่นบางรายอาจต้องการหางานทำหรือศึกษาต่อแต่ก็ยังเป็นห่วงทางบ้านหรือยังรู้สึกผูกพันกับครอบครัวจึงอาจตัดสินใจย้ายถิ่นในระยะใกล้หรืออยู่ในภูมิภาคเดียวกันแทนที่จะย้ายถิ่นในระยะไกล นอกจากนี้ข้อคำถามเกี่ยวกับผู้ย้ายถิ่นหรือมิติต่าง ๆ ในการย้ายถิ่นที่ได้จากการสำรวจก็ค่อนข้างมีจำนวนจำกัด จึงส่งผลให้ในการวิจัยครั้งนี้ยังขาดข้อมูลหรือตัวแปรภูมิหลังทางประชากรและสังคมบางอย่างที่มีส่วนในการนำมาสนับสนุนการอธิบายหรือพรรณาลักษณะของกลุ่มผู้ย้ายถิ่นได้อย่างชัดเจนมากขึ้น เช่น ลักษณะงานหรืออาชีพที่ทำ/อยากทำ ขนาด/ประเภทสถานศึกษาที่ไปศึกษาสาขาวิชาที่เรียน/สำเร็จการศึกษา ฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือน สถานภาพการเป็นบิดามารดา การมีบุตรหรือจำนวนบุตรที่มี การมีผู้สูงอายุที่ต้องดูแล ฯลฯ ในขณะเดียวกันเนื่องจากการสำรวจดังกล่าวไม่ได้เป็นการสอบถามผู้ย้ายถิ่นโดยตรง จึงอาจส่งผลให้เกิดความคลื่อนคลาดในการวัดข้อมูลผู้ย้ายถิ่น (Measurement Error) ดังนั้นข้อเสนอแนะเชิงวิชาการในเบื้องต้นสำหรับการสำรวจสถานการณ์การย้ายถิ่น คือ การเพิ่มข้อคำถามเกี่ยวกับภูมิหลังทางประชากรและสังคมของผู้ย้ายถิ่นและการเปิดโอกาสให้ผู้ย้ายถิ่นระบุเหตุผลการย้ายถิ่นได้มากกว่า 1 คำตอบ ตลอดจนการเปลี่ยนมาใช้วิธีการเก็บข้อมูลกับผู้ย้ายถิ่นที่กำลังอาศัยอยู่ในครัวเรือนตัวอย่างแทน (ผู้ย้ายเข้ามาจากที่อื่น) ก็จะทำให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ย้ายถิ่นได้อย่างหลากหลายและมีความเที่ยงตรงมากขึ้น

สำหรับข้อเสนอแนะเชิงวิชาการในประการต่อมา สืบเนื่องจากการพบว่าผู้ย้ายถิ่นในประเทศไทยสามารถได้รับการแบ่งออกเป็นกลุ่มย่อยต่าง ๆ ได้อย่างหลากหลาย ดังนั้นเพื่อให้การศึกษาเกี่ยวกับชีวิตทางสังคมของกลุ่มผู้ย้ายถิ่นแต่ละกลุ่มในประเทศไทยมีความลุ่มลึกและครอบคลุมถึงกลุ่มผู้ย้ายถิ่นต่าง ๆ ได้มากขึ้นในอนาคต ผู้วิจัยจึงเสนอแนะให้มีการแยกศึกษาวิเคราะห์กลุ่มผู้ย้ายถิ่นในแต่ละกลุ่มเป็นการเฉพาะทั้งในแง่การวิจัยเชิงปริมาณและ/หรือคุณภาพ เช่น การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างสภาพทางภูมิศาสตร์ วิถีชีวิต/ความเป็นชุมชน/ความผูกพันทางสังคม และลักษณะ/เหตุผลการย้ายถิ่นของกลุ่มผู้ย้ายถิ่นในแต่ละภูมิภาค/พื้นที่ การวิเคราะห์โอกาสและประสบการณ์การเปลี่ยนสถานภาพทางเศรษฐกิจสังคมหรือการเลื่อนชั้นทางสังคมของผู้ย้ายถิ่นที่มาทำงาน/ศึกษาต่อในกรุงเทพฯ การวิเคราะห์แบบแผนการเลือกที่อยู่อาศัย/การตั้งถิ่นฐานของผู้ย้ายถิ่นที่มีลักษณะทางประชากร เศรษฐกิจและสังคมที่แตกต่างกัน การวิเคราะห์เส้นทางชีวิตการย้ายถิ่นของผู้ย้ายถิ่นตามฤดูกาล การศึกษาระดับและลักษณะความผูกพันทางสังคมในพื้นที่ต้นทางและปลายทางของผู้ย้ายถิ่นโดยเปรียบเทียบระหว่างผู้ที่มีการย้ายถิ่นในระยะทางใกล้/ไกลหรือการย้ายถิ่นชั่วคราว/ถาวร ฯลฯ

สำหรับข้อเสนอแนะเชิงนโยบายจากการวิจัยครั้งนี้ สิ่งที่ภาครัฐควรบริหารจัดการเกี่ยวกับข้อค้นพบดังกล่าวคือการกระจายโอกาสการเข้าถึงงาน/อาชีพที่หลากหลายให้กับประชากรไทย ตลอดจนการสร้างงาน/อาชีพหรือทำให้เกิดอุปสงค์แรงงานในระดับที่เหมาะสมต่อคนในพื้นที่ซึ่งครอบคลุมทั้งในมิติจำนวนแรงงาน ความหลากหลายของประเภทงานและค่าตอบแทน รวมถึงการกระจายความเจริญของโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกไปยังพื้นที่ต่าง ๆ อย่างทั่วถึงและเหมาะสม ทั้งนี้ข้อเสนอแนะดังกล่าวตั้งอยู่บนพื้นฐานการป้องกันไม่ให้พื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งในประเทศไทยกลายเป็นพื้นที่ที่มีประชากรหนาแน่นมากเกินไปจากการมีผู้ย้ายถิ่นเข้ามาทำงาน อย่างไรก็ตามแม้เสรีภาพในการย้ายถิ่นทั้งในแง่การเดินทางและเลือกถิ่นที่อยู่ก็เป็นสิ่งที่ปัจเจกบุคคลทุกคนพึงมีตามบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญ แต่กระนั้นการบริหารจัดการของภาครัฐในการลดความเหลื่อมล้ำหรือความแตกต่างเชิงพื้นที่ก็ควรเป็นสิ่งที่จะต้องพิจารณาเพื่อการกระจายตัวที่เหมาะสมของประชากรภายในประเทศ เนื่องจากการทบทวนวรรณกรรมก็ได้พบว่าขนาดของประชากรที่ไม่เหมาะสมต่อพื้นที่อันเป็นผลมาจากการย้ายถิ่นซึ่งเป็นปรากฏการณ์ทางประชากรที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขนาดและความหนาแน่นของประชากรได้อย่างรวดเร็วถ้ามีปริมาณการย้ายถิ่นในจำนวนมากก็อาจนำมาซึ่งผลเสียต่าง ๆ ได้เช่นกัน เช่น การขาดคนวัยแรงงานที่ช่วยดูแลเด็กและผู้สูงอายุในครัวเรือนในพื้นที่ต้นทาง ความแออัดหรือสภาพแวดล้อมที่แย่ลงจากการมีประชากรจำนวนมากและหนาแน่นเกินไปในพื้นที่ปลายทาง เป็นต้น (เพ็ญพร ชีระสวัสดิ์, 2540; ปราโมทย์ ประสาทกุล, 2543)

นอกจากนี้ในกรณีที่ว่าความสำเร็จการศึกษาในระดับสูงเป็นสิ่งที่เหนี่ยวนำให้ประชากรมีโอกาสในการย้ายถิ่นเพื่อเลือกประกอบอาชีพได้ตรงกับความต้องการมากขึ้น ภาครัฐจึงควรส่งเสริมและพัฒนาทุนมนุษย์ด้านการศึกษาเพื่อให้ประชากรมีทางเลือกในการประกอบอาชีพหรือโอกาสในการเข้าถึงอาชีพที่หลากหลายด้วยการส่งเสริมให้เด็กในวัยเรียนได้อยู่ในระบบการศึกษามาตรับบังคับจนสำเร็จการศึกษา

ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นให้ได้มากที่สุดหรือครบถ้วน และการส่งเสริมให้มีการศึกษาต่อในระดับที่สูงกว่านั้นเพื่อเหนี่ยวนำให้เกิดการพัฒนาทักษะแรงงานในระดับที่สูงขึ้น ซึ่งสามารถเป็นสิ่งที่เกี่ยวพันกับการเปลี่ยนสถานภาพทางเศรษฐกิจสังคมหรือการเลื่อนชั้นทางสังคมไปในทิศทางที่แต่ละปัจเจกบุคคลพึงปรารถนาได้เช่นกัน

อย่างไรก็ตามในการส่งเสริมและพัฒนาทุนมนุษย์ด้านการศึกษาก็เป็นสิ่งที่ภาครัฐควรกระทำควบคู่ไปกับการลดความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่ที่ด้วยการสร้างงาน/อาชีพและโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกในทุกพื้นที่อย่างสมดุลหรือไม่แตกต่างกันมากจนเกินไป เพราะถ้าภาครัฐมุ่งส่งเสริมเพียงมิติด้านการศึกษาอย่างเดียว แต่ถ้าในพื้นที่ดังกล่าวไม่มีตลาดแรงงานรองรับหรือสถานะอุปสงค์แรงงานอยู่ในระดับที่ไม่ตอบสนองความต้องการของคนในพื้นที่ได้ หรือเป็นพื้นที่ต้นทางที่คนในพื้นที่เกิดความรู้สึกว่าไม่น่าอยู่อันเนื่องมาจากไม่มีโครงสร้าง/สิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานอย่างเพียงพอพร้อมระดับการศึกษาที่สูงก็อาจกลายเป็นปัจจัยสนับสนุนให้ผู้อยู่ในที่ที่มีศักยภาพบางรายได้มีการย้ายถิ่นออกไปยังพื้นที่อื่นที่สามารถตอบสนองต่อศักยภาพการทำงาน/ความต้องการความมั่นคงในชีวิตได้เช่นกันหรือที่เรียกกันว่า “ภาวะสมองไหล” (human capital flight) ซึ่งอาจนำไปสู่ความไม่สมดุลทางด้านปริมาณและคุณภาพประชากรระหว่างพื้นที่ต้นทางกับปลายทางตามมา เช่น การเกิดชุมชนแออัด การแย่งงานกันทำ การไม่ได้อยู่อาศัยโดยพร้อมหน้ากันของสมาชิกในครอบครัวผู้ย้ายถิ่น ฯลฯ แต่ในทางตรงกันข้ามถ้าภาครัฐมุ่งเน้นการลดความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่ในแง่ความเจริญทางเศรษฐกิจหรือการสร้างอุปสงค์แรงงานและกระจายตลาดแรงงานไปยังพื้นที่ต่าง ๆ เพียงอย่างเดียว โดยละเลยมิติด้านการส่งเสริมและพัฒนาทุนมนุษย์ด้านการศึกษา การดำเนินการดังกล่าวก็อาจเป็นเพียงการพัฒนาในระดับโครงสร้างแต่ไม่ได้พัฒนาที่ตัวบุคคลซึ่งไม่สอดคล้องกับบริบทการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับคุณภาพประชากร ตลอดจนไม่สามารถสร้างความพร้อมให้กับประเทศในการพัฒนาไปสู่การแข่งขันในระดับนานาชาติได้เพราะศักยภาพด้านการศึกษาไม่หนุนนำต่อการมีทุนมนุษย์หรือทักษะแรงงานในระดับที่สูงมากพอสำหรับการแข่งขันกับผู้อื่น รวมถึงการสร้างผลิตภาพที่มีมูลค่าหรือการนำไปความรู้ไปต่อยอดและพัฒนาประเทศ ดังนั้นทั้งการบริหารจัดการเกี่ยวกับความแตกต่างหรือความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่ และการส่งเสริมและพัฒนาทุนมนุษย์ด้านการศึกษาจึงเป็นสิ่งที่ภาครัฐควรดำเนินการไปพร้อมกัน

รายการอ้างอิง (References)

ภาษาไทย

- กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม (2560). *สรุปผลที่สำคัญ การสำรวจการย้ายถิ่นของประชากร*. พ.ศ. 2559. กรุงเทพฯ: สำนักสถิติพยากรณ์ สำนักงานสถิติแห่งชาติ.
- Ministry of Digital Economy and Society (2560). *Summary Results Report: Thai Population's Migration Survey in 2016*. Bangkok: Statistical Forecasting Bureau, National Statistical Office. (In Thai).
- ประสพชัย พสุนนท์, อาฟีฟี ลาเต๊ะ และเกตุวดี สมบูรณ์ทวี (2559). การประยุกต์เทคนิคการวิเคราะห์การสมนัยในการวิจัยทางสังคมศาสตร์. *วารสารวิทยาลัยบัณฑิตศึกษากิจการศึกษามหาวิทยาลัยขอนแก่น*, 9(1), 1-22.
- Pasunon, P., Lateh, A., & Sombultawee, K. (2559). Correspondence analysis applied to social science research. *MBA-KKU Journal*, 9(1), 1-22. (In Thai).
- ปราโมทย์ ประสาทกุล (2543). *ประชากรศาสตร์: สารัตถศึกษาเรื่องประชากรมนุษย์*. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- Prasartkul, P. (2543). *Demography: Educational Foundation about Population*. Nakhonpathom: Institute for Population and Social Research, Mahidol University. (In Thai).
- ปราโมทย์ ประสาทกุล และปัทมา ว่าพัฒน์วงศ์ (2556). พจนานุกรมด้านประชากรศาสตร์พหุภาษาฉบับภาษาไทย. (ปรับปรุงครั้งที่ 2). เข้าถึงจาก http://www.demopaedia.org/tools/spip.php?page=generate_index&format=html&edition=th-ii
- Prasartkul, P. & Vapattanawong, P. (2556). Multilingual Demographic Dictionary: Thai version. (2nd edition). Retrieved from http://www.demopaedia.org/tools/spip.php?page=generate_index&format=html&edition=th-ii
- พัชรารัตน์ วงศ์บุญสิน (2552). *การย้ายถิ่น: ทฤษฎีและความเป็นไปในเอเชีย*. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Wongboonsin, P. (2552). Migration: Theories and the Patterns of the Migration Situation in Asia. (In Thai).
- พัทยา เรือนแก้ว (2559). “ไทยต่างดาว ท้าวต่างแดน: ประเด็นที่ต้องทบทวนและท้าทายสำหรับสังคมไทย”. ใน พัทยา เรือนแก้ว, สุภางค์ จันทวานิช และฉันทนา บรรพศิริโชติ หวันแก้ว. (บรรณาธิการ). *ไทยต่างดาวท้าวต่างแดน: สังคมวิทยาของชีวิตข้ามพรมแดน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Ruenkaew, P. (2559). “Reconsidering Thailand foreign slumping overseas: a challenging issue for Thai Society”. In Ruenkaew, P., Chantavanich, S., & Banpasirichote Wungaeo, C. (editors). *Thailand Foreign Slumping Overseas: Sociology of Life across the Border*.

Bangkok: Chulalongkorn University Press. (In Thai).

เพ็ญพร วีระสวัสดิ์ (2540). *ประชากรศาสตร์: สารสำคัญโดยสังเขป*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Teerasawat, P. (2540). *Demography: Summary*. (2nd edition). Bangkok: Chulalongkorn University Press. (In Thai).

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล (2558). ศัพท์านุกรมการวิจัยทางประชากรและสังคม. เข้าถึงจาก www.popterms.mahidol.ac.th

Institute for Population and Social Research, Mahidol University (2558). Glossary of Terms in Population and Social research. Retrieved from www.popterms.mahidol.ac.th

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2561). ผลิตภัณฑ์ภาคและจังหวัดแบบปริมาณลูกโซ่ ฉบับ พ.ศ. 2559. เข้าถึงจาก http://www.nesdb.go.th/ewt_dl_link.php?nid=5628&filename=gross_regional

Office of the National Economic and Social Development Board (2561). Gross Regional and Provincial Product Chain Volume Measures 2016 Edition. Retrieved from http://www.nesdb.go.th/ewt_dl_link.php?nid=5628&filename=gross_regional

สุภางค์ จันทวานิช (2559). “บทสรุป ไทยต่างดาว ท้าวต่างแดน: ประเด็นสำคัญและบทวิพากษ์นโยบายการย้ายถิ่นระหว่างประเทศ”. ใน พัทยา เรือนแก้ว, สุภางค์ จันทวานิช และฉันทนา บรรพศิริโชติ หวันแก้ว. (บรรณาธิการ). *ไทยต่างดาวท้าวต่างแดน: สังคมวิทยาของชีวิตข้ามพรมแดน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Chantavanich, S. (2559). “Summary of Thailand foreign slumping overseas: a crucial issue and criticism of international migration policies”. In Ruenkaew, P., Chantavanich, S., & Banpasirichote Wungaeo, C. (editors). *Thailand Foreign Slumping Overseas: Sociology of Life across the Border*. Bangkok: Chulalongkorn University Press. (In Thai).

ภาษาอังกฤษ

Bryant, J. & Rukumnuaykit, P. (2013). The labour market impacts of immigration to developing countries: Evidence from a registration campaign in Thailand. *The Journal of Development Studies*, 49(6), 785-800.

Costa, P. S., Santos, N. C., Cunha, P., Cotter, J., & Sousa, N. (2013). The use of multiple correspondence analysis to explore associations between categories of qualitative variables in healthy ageing. *Journal of Aging Research*, Article ID 302163, Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1155/2013/302163>

- DeJong, G. F. & Fawcett, J. T. (1981). Motivations for migration: an assessment and a value-expectancy research model. In DeJong, G. F. & Gardner, R. W. (eds). *Migration Decision Making: Multidisciplinary Approaches to Micro-level Studies in Developed and Developing Countries*. New York: Pergamon.
- Duval, J. (2018). Correspondence analysis and Bourdieu's approach to statistics. In *The Oxford Handbook of Pierre Bourdieu*. Retrieved from <http://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199357192.001.0001/oxfordhb-9780199357192-e-23>
- Fielding, A. J. (2007). Migration and social mobility in urban systems: national and international trends. *International Handbook of Urban Policy*, 1, 107-137.
- Goldstein, Sidney, & Goldstein, Alice. (1981). The impact of migration on fertility: an 'own children' analysis for Thailand. *Population Studies*, 35(2), 265-284.
- Hernández-Plaza, S., Alonso-Morillejo, E., & Pozo-Muñoz, C. (2005). Social support interventions in migrant populations. *British Journal of Social Work*, 36(7), 1151-1169.
- Jampaklay, A., Korinek, K., & Entwisle, B. (2007). Residential clustering among Nang Rong migrants in urban settings of Thailand. *Asian and Pacific Migration Journal*, 16(4), 485-510.
- Lebaron F. (2009). How Bourdieu "Quantified" Bourdieu: The Geometric Modelling of Data. In Robson K. & Sanders C. (eds). *Quantifying Theory: Pierre Bourdieu*. Dordrecht: Springer.
- Lee, E. S. (1966). A theory of migration. *Demography*, 3(1), 47-57.
- Li, T. E., & McKercher, B. (2016). Effects of place attachment on home return travel: a spatial perspective. *Tourism Geographies*, 18(4), 359-376.
- Lipton, Michael. (1980). Migration from rural areas of poor countries: the impact on rural productivity and income distribution. *World Development*, 8(1), 1-24.
- Long, J. (2005). Rural-urban migration and socioeconomic mobility in Victorian Britain. *The Journal of Economic History*, 65(1), 1-35.
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J. E. (1993). Theories of international migration: a review and appraisal. *Population and Development Review*, 19(3), 431-466.
- O'Reilly, K. (2012). *International Migration and Social Theory*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

- Oh, J. H. (2003). Social bonds and the migration intentions of elderly urban residents: The mediating effect of residential satisfaction. *Population Research and Policy Review*, 22(2), 127-146.
- Pholphirul, P. & Rukumnuaykit, P. (2010). Economic contribution of migrant workers to Thailand. *International Migration*, 48(5), 174-202.
- Piore, M. J. (1979). *Birds of Passage: Migrant Labor and Industrial Societies*. Cambridge University Press.
- Ravenstein, E. G. (1889). The laws of migration. *Journal of the Royal Statistical Society*, 52(2), 241-305.
- Scannell, L., & Gifford, R. (2010). Defining place attachment: A tripartite organizing framework. *Journal of Environmental Psychology*, 30(1), 1-10.

ภาคผนวก (Appendix)

ก. ภูมิหลังทางประชากรและสังคม (Socioeconomic Backgrounds)

ตารางที่ 5 จำนวนและร้อยละของผู้ย้ายถิ่น จำแนกตามเพศ
(Sample of Migrants classified by Gender)

เพศ	จำนวน	ร้อยละ	ร้อยละ (ถ่วงน้ำหนัก)
ชาย	1,202	45.69	45.61
หญิง	1,429	54.31	54.39
รวม	2,631	100.00	100.00

ตารางที่ 6 ค่าสถิติพื้นฐานเกี่ยวกับอายุของผู้ย้ายถิ่น
(Descriptive Statistics by Age of Migrants)

อายุ/เพศ	ค่าสถิติที่ได้	ค่าสถิติที่ได้ (ถ่วงน้ำหนัก)
ค่าเฉลี่ย	29.82	29.67
ค่าสูงสุด	89	89
ค่าต่ำสุด	0	0
ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	13.225	13.043
จำนวนที่ทราบข้อมูลอายุ	2,588	-

ตารางที่ 7 จำนวนและร้อยละของผู้ย้ายถิ่นจำแนกตามกลุ่มอายุแบบ 3 ช่วงอายุและเพศ
(Sample of Migrants classified by Age Groups)

อายุ/เพศ	จำนวน	ร้อยละ	ร้อยละ (ถ่วงน้ำหนัก)
0-14 ปี	150	5.80	5.88
15-59 ปี	2,335	90.22	90.31
60 ปี ขึ้นไป	103	3.98	3.81
รวม	2,588	100.00	100.00

ตารางที่ 8 จำนวนและร้อยละของของผู้ย้ายถิ่นจำแนกตามภูมิภาคซึ่งเป็นที่ตั้งของครัวเรือนที่เคยอาศัยอยู่ (Sample of Migrants classified by Location)

ภูมิภาค (ต้นทาง)	จำนวน	ร้อยละ	ร้อยละ (ถ่วงน้ำหนัก)
ภาคกลาง	399	15.17	15.25
ภาคเหนือ	416	15.81	15.60
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	817	31.05	30.99
ภาคใต้	534	20.30	20.44
กรุงเทพมหานคร	465	17.67	17.71
รวม	2,631	100.00	100.00

ตารางที่ 9 จำนวนและร้อยละของของผู้ย้ายถิ่นจำแนกตามเขตเมือง/ชนบท (Sample of Migrants classified by Urban/Rural Living)

เขตเมือง/ชนบท	จำนวน	ร้อยละ	ร้อยละ ถ่วงน้ำหนัก
เมือง	1,193	45.34	45.45
ชนบท	1,438	54.66	54.55
รวม	2,631	100.00	100.00

ตารางที่ 10 จำนวนและร้อยละของของผู้ย้ายถิ่นจำแนกตามระดับการศึกษาสูงสุด (Sample of Migrants classified by Level of Education)

ระดับการศึกษาสูงสุด	จำนวน	ร้อยละ	ร้อยละ (ถ่วงน้ำหนัก)
ไม่ได้เรียน	57	2.29	2.61
ต่ำกว่า ป.6	230	9.24	8.32
เทียบเท่า ป.6 แต่ไม่เทียบเท่า ม.3	327	13.13	13.96
เทียบเท่า ม.3 แต่ไม่เทียบเท่า ม.6	459	18.43	18.17
เทียบเท่า ม.6 แต่ไม่เทียบเท่าปริญญาตรี	832	33.41	32.76
เทียบเท่าปริญญาตรีขึ้นไป	585	23.49	24.18
รวม	2,490	100.00	100.00

ตารางที่ 11 จำนวนและร้อยละของของผู้ย้ายถิ่น (เฉพาะวัยแรงงาน) จำแนกตามระดับการศึกษาสูงสุด (Sample of Migrants (Only those in Labor Force) classified by Level of Education)

ระดับการศึกษาสูงสุด	จำนวน	ร้อยละ	ร้อยละ (ถ่วงน้ำหนัก)
ไม่ได้เรียน	15	0.67	1.02
ต่ำกว่า ป.6	102	4.57	3.54
เทียบเท่า ป.6 แต่ไม่เทียบเท่า ม.3	282	12.63	13.67
เทียบเท่า ม.3 แต่ไม่เทียบเท่า ม.6	444	19.89	19.50
เทียบเท่า ม.6 แต่ไม่เทียบเท่าปริญญาตรี	822	36.83	36.23
เทียบเท่าปริญญาตรีขึ้นไป	567	25.40	26.03
รวม	2,232	100.00	100.00

ข. ลักษณะการย้ายถิ่น (Pattern of Migration)

ตารางที่ 12 จำนวนและร้อยละของผู้ย้ายถิ่นจำแนกตามลักษณะการย้ายถิ่นออก (Sample of Migration classified by Types of Emigration)

ลักษณะการย้ายออก (จังหวัด/ ประเทศ)	จำนวน	ร้อยละ	ร้อยละ (ถ่วงน้ำหนัก)
ย้ายภายในจังหวัดเดียวกัน	937	37.27	36.93
ย้ายไปจังหวัดอื่น	1,529	60.82	60.56
ย้ายไปต่างประเทศ	48	1.91	2.51
รวม	2,514	100.00	100.00

ตารางที่ 13 ร้อยละพื้นที่ต้นทางของผู้ย้ายถิ่นจำแนกตามภูมิภาคปลายทางของผู้ย้ายถิ่นออก (Sample of Migrants classified by Region and Types of Emigration)

ภูมิภาคต้นทาง ของผู้ย้ายถิ่น	ร้อยละพื้นที่ปลายทางของผู้ย้ายถิ่นออก (ถ่วงน้ำหนัก)			รวม
	ภูมิภาคเดียวกัน	คนละภูมิภาค	ต่างประเทศ	
กลาง	69.49	29.98	0.54	100.00 (385)
เหนือ	49.21	47.69	3.10	100.00 (392)
ตะวันออกเฉียงเหนือ	52.51	44.45	3.04	100.00 (791)
ใต้	76.53	22.15	1.33	100.00 (508)
กรุงเทพฯ	50.93	44.97	4.09	100.00 (438)
รวม	59.12	38.37	2.51	100.00 (2,514)

ตารางที่ 14 จำนวนและร้อยละของผู้ย้ายถิ่นจำแนกตามระยะเวลาที่ย้ายออกไป (Sample of Migrants classified by Duration of Migration)

ระยะเวลาที่ย้ายออกไป	จำนวน	ร้อยละ	ร้อยละ (ถ่วงน้ำหนัก)
น้อยกว่า 1 ปี	702	26.73	27.51
1 ปี ขึ้นไป	1,911	72.77	72.10
ย้ายตามฤดูกาล	13	0.50	0.39
รวม	2,626	100.00	100.00

ค. เหตุผลการย้ายถิ่น (Reasons to Migrate)

ตารางที่ 15 ร้อยละของเหตุผลการย้ายถิ่นจำแนกตามเพศ
(Reasons to Migrate classified by Gender)

เหตุผลการย้ายถิ่นออก	เพศ (ร้อยละแบบถ่วงน้ำหนัก)		รวม
	ชาย	หญิง	
การทำงาน	55.12	43.71	48.95
ครอบครัวและชีวิตการสมรส	30.64	35.18	33.10
การศึกษา	14.23	21.11	17.95
รวม	100.00 (1,061)	100.00 (1,257)	100.00 (2,318)

ตารางที่ 16 ร้อยละเหตุผลการย้ายถิ่นของผู้ย้ายถิ่นจำแนกตามกลุ่มอายุ
(Reasons to Migrate classified by Age Group)

เหตุผลการย้ายถิ่นออก	กลุ่มอายุ (ร้อยละแบบถ่วงน้ำหนัก)			รวม
	วัยเด็ก	วัยแรงงาน	วัยสูงอายุ	
การทำงาน	2.58	51.78	51.20	49.15
ครอบครัวและชีวิตการสมรส	71.10	30.05	48.80	32.75
การศึกษา	26.31	18.16	0.00	18.11
รวม	100.00 (129)	100.00 (2,096)	100.00 (64)	100.00 (2,289)

ตารางที่ 17 ร้อยละเหตุผลการย้ายถิ่นของผู้ย้ายถิ่น จำแนกตามเขตเมือง/ชนบท
(Reasons to Migrate classified by Urban/Rural of Migrants)

เหตุผลการย้ายถิ่นออก	เขตเมือง/ชนบท (ร้อยละแบบถ่วงน้ำหนัก)		รวม
	เมือง	ชนบท	
การทำงาน	44.75	52.13	48.95
ครอบครัวและชีวิตการสมรส	36.09	30.83	33.10
การศึกษา	19.16	17.04	17.95
รวม	100.00 (994)	100.00 (1,324)	100.00 (2,318)

ตารางที่ 18 ร้อยละเหตุผลการย้ายถิ่นของผู้ย้ายถิ่นจำแนกตามภูมิภาค
(Reasons to Migrate classified by Region)

ภูมิภาค	เหตุผลการย้ายถิ่นออก (ร้อยละแบบถ่วงน้ำหนัก)			รวม
	การทำงาน	ครอบครัวและ ชีวิตการสมรส	การศึกษา	
กลาง	46.37	35.25	18.38	100.00 (361)
เหนือ	55.57	22.19	22.24	100.00 (391)
ตะวันออกเฉียงเหนือ	57.76	25.77	16.47	100.00 (776)
ใต้	39.94	39.69	20.37	100.00 (441)
กรุงเทพฯ	35.82	51.39	12.79	100.00 (349)
รวม	48.95	33.10	17.95	100.00 (2,318)

ตารางที่ 22 ร้อยละเหตุผลการย้ายถิ่นของผู้ย้ายถิ่นจำแนกตามระดับการศึกษา
(Reasons to Migrate classified by Education Level)

ระดับการศึกษาสูงสุด	เหตุผลการย้ายถิ่นออก (ร้อยละแบบถ่วงน้ำหนัก)			รวม
	การทำงาน	ครอบครัวและ ชีวิตการสมรส	การศึกษา	
ไม่ได้เรียน	13.11	81.52	5.38	100.00 (49)
ต่ำกว่า ป.6	39.35	53.54	7.12	100.00 (184)
เทียบเท่า ป.6 แต่ไม่เทียบเท่า ม.3	47.35	42.68	9.97	100.00 (301)
เทียบเท่า ม.3 แต่ไม่เทียบเท่า ม.6	50.27	37.79	11.94	100.00 (417)
เทียบเท่า ม.6 แต่ไม่เทียบเท่าปริญญาตรี	42.45	23.40	34.14	100.00 (762)
เทียบเท่าปริญญาตรีขึ้นไป	66.37	22.60	11.03	100.00 (508)
รวม	49.27	32.32	18.40	100.00 (2,221)